

2025-2033

Beitebruksplan for Os kommune

Foto: Berit Siksjø

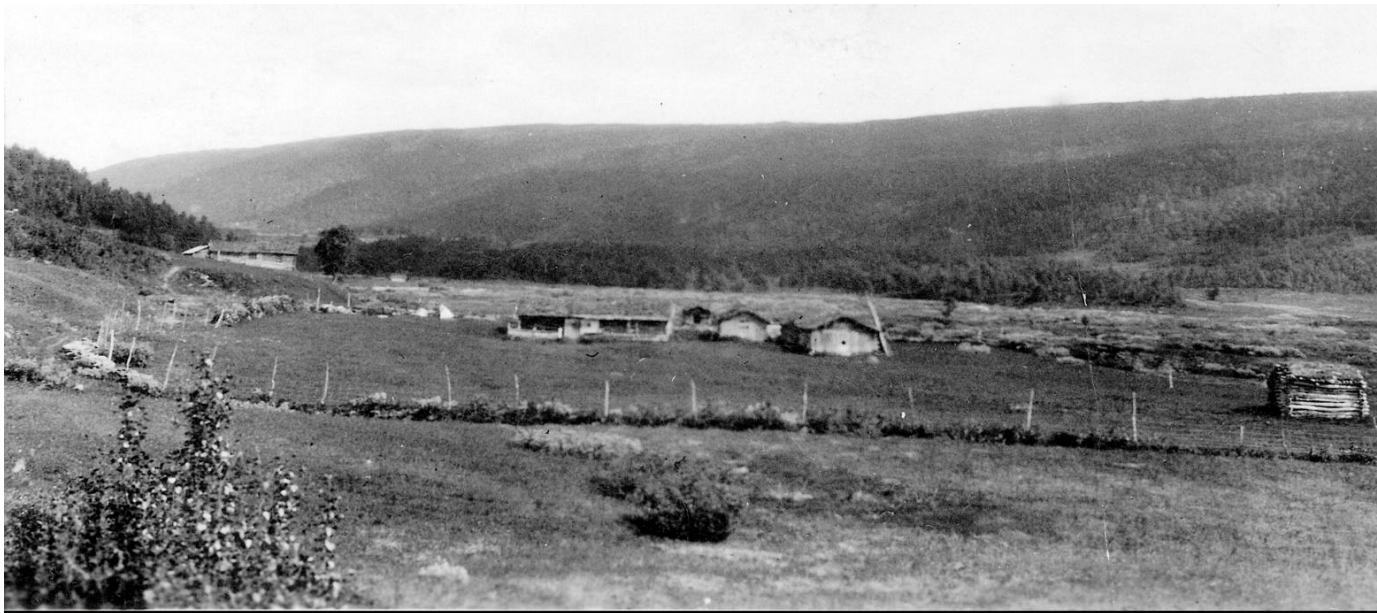
Rune Granås

Innhold

1. Forord	4
2. Mål med planen.....	5
3. Gjennomføring – planprosessen	5
4. Utmarksbeiteressursen	5
4.1. Naturgrunnlaget.....	6
4.2. Klimatiske forhold	6
4.3. Økonomisk verdi	7
4.4. Historisk utvikling i bruken av utmarka	8
4.5. Beiterett	11
4.6. Organisering av utmarksbeite.....	13
4.7. Vurdering av beitekapasiteten / potensialet	19
4.7.1. Os sauhamnelag SA	20
4.7.2 Sjøttåhaugen beitelag SA.....	21
4.7.3 Dalsbygda beitelag	22
4.7.4 Os-Elvelia grunneierlag's beiteutvalg	23
4.7.5 Nørdalen sankelag	24
5. Andre forhold med betydning for bruken av utmarksbeite	26
5.1. Færre brukere.....	26
5.2. Fritidsbebyggelse og turisme.....	26
5.3. Gjerder.....	27
5.4. Jakt og friluftsinnteresser	28
5.5. Gjengroing	28
5.6. Rovdyr.....	29
5.7. Tekniske inngrep	30
5.8. Hensynet til hjorteviltet	29
5.9. Tamrein	31
5.10. Vern og verdier	33
5.10.1 Vern etter naturmangfoldloven	33
5.10.2 Utvalgte kulturlandskap i jordbruket (UKL).....	34
5.10.3 Verdensarven Røros bergstad og Circumferensen.....	34
5.11. Klima og bærekraft	34
6. Tiltak	36
6.1. Etablering av beiteutvalg.....	36

6.2. Elektronisk overvåking	36
6.2.1 Elektroniske sporingsenheter.....	36
6.2.2 Digitale gjerder	37
6.2.3 Bruk av droner.....	37
6.3. Utbyggingsavtaler.....	38
6.4. Sperregjerder.....	38
6.5. Rydding av beiteområder i utmark.....	38
6.6. Tiltaksplan.....	39
7. Kilder.....	40
Vedlegg.....	42
Vedlegg 1. Tiltaksplan til beitebruksplan for Os kommune, 2025 – 2028.....	43
Vedlegg 2. Forslag til mal for beredskapsplaner og eksempel på tiltak.....	45
Vedlegg 3. Oversikt over matrikkelførte fjellsameier i Dalsbygda	49
Vedlegg 4. Vegetasjonskart	50

Flatvollen, Kjurrudalen. Jon Meli (ukjent årstall) og Oskar Puschmann, 2012

1. Forord

Landbruket står sterkt i Os kommune med en stor andel sysselsatte innen primærnæringene. Landbruket er i hovedsak grovfôrbasert med melk- og kjøttproduksjon på storfe og småfe, og fagmiljøet er godt. Alle småfebrukere har dyrene sine på utmarksbeite, og omkring halvparten av melkeprodusentene driver fortsatt aktiv setring med utstrakt bruk av utmarksbeite. Seterområdene er frodige, og utmarksbeitene i kommunen er av de beste i landet. For å utnytte utmarksbeiteressursen best mulig, og for å ta vare på den for framtidig generasjoner er det viktig å ha en overordnet plan for bruken av utmarksbeiteressursene i kommunen.

Os kommune vedtok i 2021 strategisk næringsplan (SN) for 2021-2025. I denne er det valgt ut noen satsningsområder. Der det ene området er landbruk. *«Målet er å stabilisere antall arbeidsplasser i landbruket i Os innen 2025».*

Utdrag fra SN som berører landbruket;

“Vi ser en langsiktig trend i retning av at lokale innsatsfaktorer i produksjonen får større verdi. Med god tilgang på arealer til dyrking og til store beiteressurser, er det et godt grunnlag for økt produksjon basert på lokale ressurser. Dette vil kreve økt arbeidsinnsats. Samtidig vil det redusere behovet for importerte innsatsfaktorer.”

Setring står som nevnt sterkt i Os. Som Utvalgt kulturlandskap i jordbruket (UKL) har Vangrøftdalen og Kjurrudalen en egen satsing på seterkulturen i dette området, og fokus på å bevare det tradisjonelle jordbruks- og beiteprega kulturlandskapet. Dette landskapet er også på Riksantikvarens oversikt over Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA).

På bakgrunn av tidligere strategisk næringsplan ble det i 2012 besluttet å utarbeide egen beitebruksplan for kommunen. Denne skulle ligge til grunn for valg og beslutninger for både kommuneforvaltningen og beitenæringa. Beitebruksplanen for 2014-2017 rulleres nå, og blir en temaplan i det kommunale plansystemet. Beitebruksplanen er laget i samarbeid mellom beitelagene i kommunen. Planen er finansiert med midler fra tilskudd til tiltak i beiteområder, og omfatter jordbrukets bruk av utmarksbeite i kommunen.

Kommunene i Nord-Østerdalen har utarbeidet en felles kommunedelplan for klima og energi, 2023-2030. Planen ble vedtatt i kommunestyret 21. september 2023. Beiting i utmark er viktig bl.a. for å unngå gjengroing og opprettholde kulturlandskapet, og dermed unngå reduksjon av albedoeffekten. I tillegg er beiting et viktig supplement til produksjon av grovfôr. I handlingsplanen under tema jordbruk er beitebruksplan ett av tiltakene som skal gjennomføres i den enkelte kommune.

2. Mål med planen

Målsetningen med beitebruksplanen er å dokumentere utmarksbeitet slik det drives, bidra til å synliggjøre verdiskapningen denne virksomheten står for, og skape grunnlag for en god og oppdatert forståelse for beitenæringa hos politikere, forvaltning og samfunnet omkring.

Planen skal styrke og legge til rette for best mulig utnyttelse av utmarksbeiteressursene, og forebygge konflikter opp mot andre interesser i beiteområdet.

Beitebruksplanen har 3 hovedmål;

1. Dokumentere omfang og verdi av utmarksbeitet i dag.
2. Sikre at beitenæringa har tilgang på areal og ressurser i framtida.
3. Komme med tiltak som styrker beitebruken og reduserer/forebygger konflikter.

3. Gjennomføring – planprosessen

Beitelagene og landbrukskontoret i Os hadde møte 19.01.2023, der det var enighet om å starte opp arbeidet med rullering av kommunens beitebruksplan fra 2014. Beitelagene har utarbeidet planen i samarbeid med kommunens administrasjon. Rune Granås fra Norsk landbruksrådgiving har vært prosjektleder.

Prosjektgruppa har bestått av en representant fra hvert av de 5 beitelagene i kommunen, samt prosjektleder og en representant fra landbrukskontoret.

Planen er finansiert med midler fra tilskudd til tiltak i beiteområder. I tillegg kommer beitebrukernes egeninnsats i møter og kommunens deltagelse med administrativt arbeid i forbindelse med organisering og møtevirksomhet.

Det ble gjennomført ett temamøte med formannskapet og ett åpent møte for grunneiere og andre interessenter våren 2023. Siste utkast til plan ble gjennomgått med styringsgruppa den 01.04.25. Os formannskap sender planen på høring med 4 ukers høringsfrist. Planen vedtas av Os kommunestyre. Planen har status som temaplan.

4. Utmarksbeiteressursen

Bruken av utmarksressursene har til alle tider vært avgjørende for fast bosetting i Os. I dag er det 102 aktive gårdsbruk som til sammen driver 31 734 dekar jordbruksareal i kommunen, inkludert innmarksbeiter. Tallene er hentet fra søknad om produksjonstilskudd oktober 2024. Det gir i gjennomsnitt 311 dekar per bruk. Av 64 bruk med storfe bruker 42 utmarksbeite, og av disse er 36 medlemmer i beitelag. 43 bruk med sau og 7 bruk med geiter benytter alle utmarksbeite (hentet fra PT okt. 2024).

4.1. Naturgrunnlaget

Områdene rett sørøst for Glomma (Håmmålsfjell) ligger på nokså næringsrik berggrunn, som ei tunge av Trondheimsfeltet. I de sørligste delene (fra Narbuvoll) kommer vi inn på sparagmittområdet, som omfatter store deler av Østerdalen. Dette er næringsfattig, tungt nedbrytbar sandstein. Løsmassene er hovedsakelig bresjø- eller breelvavsetninger. I de skrinneste områdene er 83% vurdert som mindre godt beite og bare 17% betraktes som godt og svært godt beite. I området som grenser mot Håmmålsfjellet er det en større andel godt og svært godt beite (kap 4.7).

På nordvestsiden av Glomma ligger alt arealet innenfor Trondheimsfeltet og domineres av fyllitt og glimmerskifer; næringsrike og lett nedbrytbare bergarter som gir god plantenæring. Løsmassene her domineres hovedsakelig av et tykt morenelag. I dalbunnene er det breelvavsetninger. Løsmassene består av nokså finkornet materiale, som er grunnlaget for myrdannelser, særlig i fjellet. Der det er god vanntilgang gir det grunnlag for god plantevekst. Under tregrensa betraktes 99% av arealet i dette området som godt og svært godt beite. Over tregrensa er tilsvarende tall 68%, slik at i sum blir det 77% godt og svært godt beite.

4.2. Klimatiske forhold

Det foreligger noe varierende klimadata for Os. Sannsynligvis er nedbørsforholdene slik at det kommer noe mer nedbør i vestlige områder enn østover i kommunen. På grunn av at «trønderværet» slår inn i de nordvestlige distriktene.

Data som Nibio (tidl. Skog og landskap) bruker i rapportene ved vegetasjonskartlegging er gjengitt nedenfor. Nedenfor er det lagt inn normaltall for temperatur og nedbør i perioden 1991-20. Dette er 30 års normalen som brukes nå.

Jan	Feb	Mar	Apr	Mai	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Des	År
-8,5	-8,1	-4,7	0,2	5,4	9,6	12,4	11,0	6,9	1,2	-4,1	-8,2	1,1
38	34	28	23	38	58	70	81	48	40	38	35	493

Vi har ikke gode nok data fra målestasjoner i Os, så Røros blir den nærmeste (625 moh.). Fra forrige 30 års-periode hadde Os middelnedbør på 475 mm pr år, hvorav 272 mm kommer i vekstsesongen. Dvs. at ca. 60% av nedbøren kommer i løpet av sommermånedene (mai-sept.).

4.3. Økonomisk verdi

Dersom vi forutsetter at tilveksten på sauene er 20 kg i utmarksbeiteperioden, tilsvarer det 10 kg på slaktevekta. Det sankes 4412 lam fra beite, som gir en årlig produksjon på 44 tonn lammekjøtt til en verdi av 2,8 mill. kr. I tillegg er det 2690 morsau på beite (hentet fra PT okt. 2024).

For 945 ungdyr av storfe kan vi regne en tilvekst på 750 gram/dag på beite. Med 6 uker på beite gir det en produksjon på 30 tonn storfekjøtt, til en verdi av 1,9 mill. kr. I tillegg er det 782 mordyr på beite (hentet fra PT okt. 2024).

Utmarksbeitetilskuddet utgjør 7,3 mill. kr. for alle dyreslag (hentet fra PT okt. 2024).

I Os var det i 2024 25 tappepunkter (41 i 2012) for melk på setrene. Det ble inntransportert 513 000 liter melk i 2024 (751 000 l i 2012). Bruker vi en melkepris på kr 6,5 kr gir det en verdi av settermelka på 3,3 mill. kr. Regner vi at omtrent halvparten er produsert på utmarksbeite og resten på innmark i seterområdene, vil 1,7 mill. kr komme fra utmarka.

I 2024 var det 26 setre som søkte setertilskudd gjennom RMP (regionalt miljøprogram). Av disse benyttet 23 setre utmarka og var på setra i minimum 6 uker. Disse mottok kr. 138 000 i tilskudd. I tillegg fikk 21 melkesetre kr 15 000 og 5 “setre med ammeku” kr 10 000 gjennom UKL ordningen (utvalgte kulturlandskap). Samlet setertilskudd for disse ordningene utgjorde 3,5 mill. kr.

Tilskudd til beitelag gjennom organisert beitebruk og tiltak i beiteområder utgjorde ca. 0,5 mill kr i 2024. I tillegg kommer distriktstilskudd og produksjonstilskudd, som er pristilskudd for levert kjøtt, som vi ikke klarer å tallfeste nøyaktig.

Vi regner med at verdien av landbruksprodukter fra utmarka i Os dreier seg om rundt 17 mill. kr årlig.

4.4. Historisk utvikling i bruken av utmarka

Etableringen av Røros Kobberverk i 1644 har hatt avgjørende betydning for utviklingen av landbruket i Os kommune. Før 1650 var det gammel bosetning i Os, Dalsbygda og et par gårder nederst i Nördalen. Områdene østover mot Narjordet ble bosatt av kølkjørere/kølbrennere når Rørosverket bygde smeltehytta ved Nøra i 1652 (denne var i drift fram til 1672). I 1713 ble det fast bosetting i Tufsingdalen, da det ble etablert gruvedrift.

Circumferensen ble etablert i en sirkel av 4 gamle mil (ca. 45 km) rundt Storwartzgruva, for å sikre tilgang til tømmer, ved og køl til gruvedrifta. Innenfor denne radien hadde gårdbrukerne en plikt til å levere skogsvirke til Rørosverket. De fikk også kjøring av køl til verket for betaling, som ga verdifull inntekt til små gårdsbruk.

Utover 1800-tallet fikk gruvedrifta mindre betydning for bøndene og flere ble heltidsbrukere. I Dalsbygda tok kølleveransene slutt på 1820/30 – tallet og bøndene startet oppdyrking av jord. Gårder med mer hensiktsmessig størrelse på bygningene (ikke bare en masse små hus) ble bygd fra 1850 og utover, omtrent slik gårdene framstår i dag – selvfølgelig modernisert og utvidet, men tunløsningen er fra den tid. Husdyrhold ble mer vanlig og seterdrift med beiting og tilliggende slåtter i utmarka, ble de mest verdifulle aktiva gårdene hadde. Graset fra utmarksslåttene ble lagret i engeløer og stakk og kjørt ned til gårdene på sledeføre på høsten/vinteren.

I stedet for køl til Røros ble det vanlig å selge smør og ost til Trondheim og Christiania. Allerede før 1900 ble det dannet smørlag i grendene i Os.

I Sattåhaugen ble det etablert meieri allerede i 1858, for produksjon av ost og smør. Meieriet var i drift fram til 1920 årene, da nytt meieri i Os ble bygd. Til produksjonen på meieriet ble det brukt rundt 14000 potteliter melk årlig – ca. 14000 liter. Verdien av dette ut fra dagens kroneverdi var ca. 180 000 kr. Setersesongen i 1858 varte ca. 2 mnd. fra 6. juli til 3. september, med 44 kyr til å produsere melka. Det gir en dagsproduksjon på 17 liter / ku.

Dalsbygda meieri ble etablert i 1916 – men var ikke i drift på sommeren. Fram til 1935 foregikk all foredling av melk på setrene. Fra 1935 ble det helårsdrift på meieriet. Mye, godt og saftig beite i utmarka var og er fortsatt årsaken til såpass bra utbytte av husdyrholdet.

I seterområdene i Dalsbygda utviklet det seg et spesielt vekselbruk mellom beite og slått i de ulike seterområdene. Bakgrunnen for dette var at områdene skulle «ta seg igjen» etter bruk, særlig beitinga. Der utmarksslåttene ble høstet ene året ble det setret og beitet året etter, og viseversa det andre året. Dette vekselbruket førte til at enkelte gårdsbruk hadde opptil 6 setrer – vårseter, sommerseter og høstseter i to områder. Det mest normale er 3-4 setre. Det mest kjente er nok dette vekselbruksystemet mellom Kjurrudalen og Vangrøftdalen, men det var seterdrift i alle dalområdene i Os. Storskiftekommissjonen fra 1948 gikk inn for maks 2 setre pr gårdsbruk.

Som eksempel var det i 1890 det 50 setre med melk i Kjurrudalen, i 1945 var dette redusert til 38 og i 1989 var det 10 setre igjen og 2 igjen i 2024. Det er to aktive melkesetre i Kjurrudalen i 2025.

I Vangrøftdalen var det registrert 117 slåtter i 1943/44, og hver av disse hadde minst ett og ofte to hus (slåttbu og løe). I 1980 var det i Vangrøftdalen og Kjurrudalen fortsatt 38 slåttebuer og 99 løer (Amund Spangen 2009).. Man vet med sikkerhet at antallet slåtter var betydelig høyere på starten av 1900-tallet

Utover 1900-tallet utviklet det seg til at en stadig større del av vinterfôret ble høstet på dyrkamark og innmarkshøyet ble viktigere enn utmarkshøyet. I 1920 opphørte vekselbruket, utmarksslåttene var mindre viktig på grunn av et mer effektivt jordbruk og antall setre i aktiv bruk ble redusert. Effektiviseringa av jordbruket har fortsatt og fra 1945 til i dag har dyrkingsarealet mer enn doblet seg.

Fjellsending av sauene var omkring St. Hans, for kua noe seinere når beitet hadde kommet skikkelig. Da var det et par ukers beiting på vårsetra før de rundt midten av juli flyttet til sommersetra. Ofte ble melkekyrne flyttet hjem etter beitinga på sommersetra. Sinkyr og ungdyr ble flyttet til høstsetra, der de var til langt ut i september. I dag er det vanlig å slippe sauene ca. 10. juni, alt etter når det blir godt nok beite, og hovedsankinga er vanligvis siste helga før 10. september.

Øverst; Simensvollen 1953. Nederst samme sted, refotografert i 2012 av Oskar Puschmann. Ola Krog sitter på samme sted på begge bilder.

4.5. Beiterett

Beiterett er en grunneierrett og bruksrett. I Os forvaltes denne i dag av ulike sammenslutninger, slik som havnelag, utmarkslag og grunneierlag. Beiterettene regulerer hvem som har rett til å slippe dyr på utmarksbeite i et bestemt område. Den enkelte landbrukseiendom kan ha rettigheter i flere områder.

Som nevnt tidligere var det retten til beiting og utmarksslåtter som var det mest verdifulle på gårdsbrukene. Eiendomsretten til arealene var av mindre betydning. I 1750 var enda bare halvparten av bøndene i Dalsbygda selveiere. På ett vis kan det sammenlignes med dagens situasjon der nesten 50% av jorda som drives er leiejord.

Bruksretten til utmarka og retten til utmarksslått var fordelt mellom gårdene. Uklarhet omkring eiendomsforholdene i Dalsbygda har vart i lang tid, og dersom det hadde vært enighet om eiendomsforholdene ville sannsynligvis flere av de gamle slåtteengene vært oppdyrka i dag.

På slutten av 1800-tallet startet Høyfjellskommisjonen sitt arbeide, som etter anke fra staten ble vedtatt av Storskiftekommisjonen i 1948, og gjort gjeldende fra 1951. I perioden Høyfjellskommisjonen arbeidet ble det slutt på vekselbruket (slik det er beskrevet i kap. 4.4) og utmarksslåttene ble avløst med beiteretter i utmarka. Om retten til utmarksslåtter ble omgjort til eiendomsretter for de aktuelle slåtteengene er noe uklart. Flere steder ble utmarksslåttene bygslet, de gårdsbruk som hadde bygslinga fikk eiendomsretten til arealet. Det er delte meninger om dette i realiteten ble gjort, fordi det fysiske oppgjøret – betalinga for dette, i mange tilfeller aldri ble effektivt. Den praktiske bruken, eller disponeringen av arealet synes i mange tilfeller å være det samme som før Storskiftet – at arealene ligger i sameie mellom gårdene i beiteområdene.

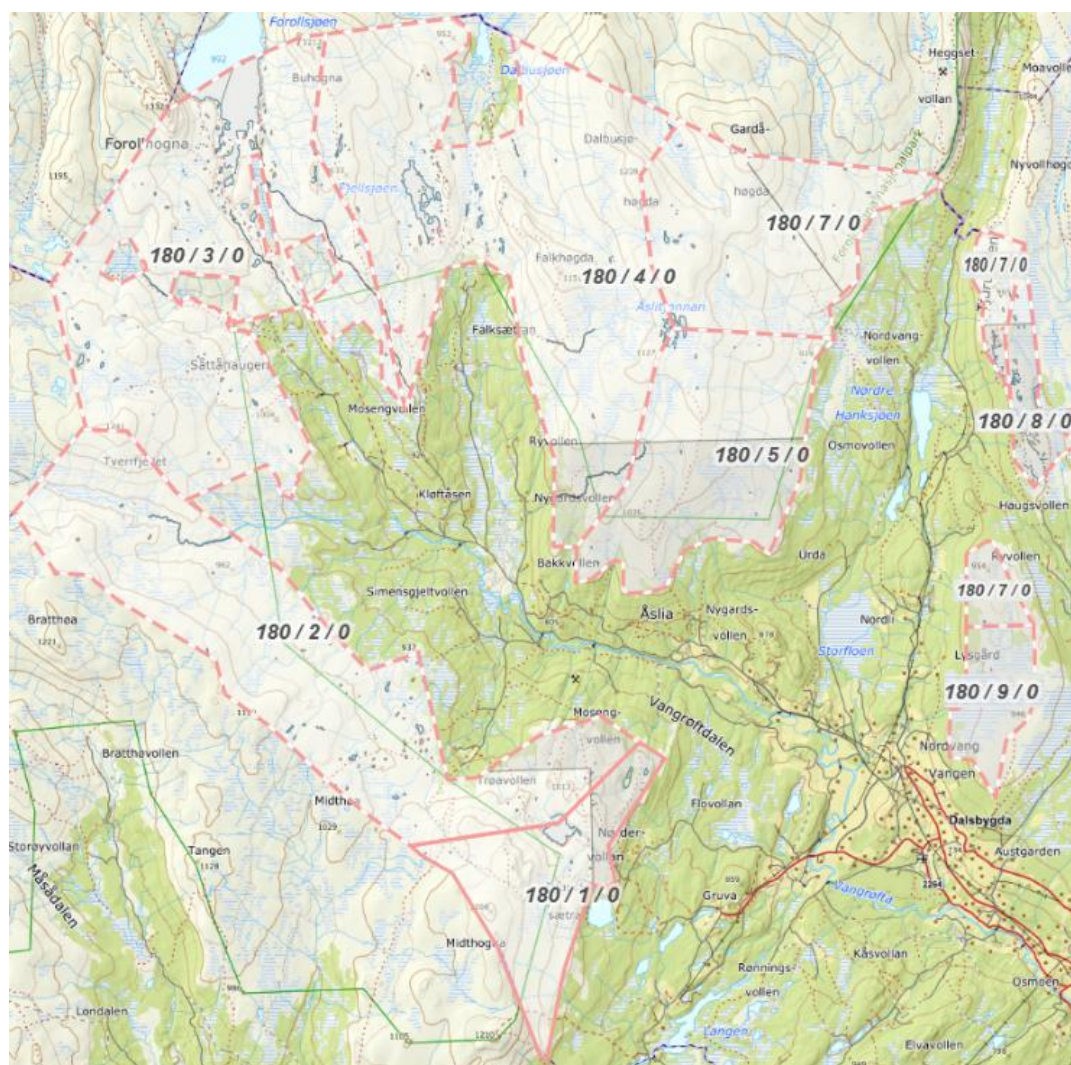
At Os-eiendommer fikk rettigheter i Såttåhaugen kan ha sammenheng med dette: I utgangspunktet hadde disse gårdene seterrett i Nördalen. Rørosverket'' ødela'' disse områdene og Osgårdene bygslet da seterretter og slåttemarker i Dalsbygda. Dette ble i storskiftet gjort til eiendomsrett for Såttåhaugen.

Storskifte delte i 1951 Os inn i 17 havnetrakter, med egne havnelag. Storskiftekommisjonen utarbeidet også vedtekter/retningslinjer for havnelagene. Utskiftinga av beiteretter og utmarksretter førte til det som kalles kløyvd eiendomsrett – dvs. noen gårdsbruk kunne ha slåtteretten, mens andre hadde beiterett, grunneierrett, skogsrett osv.

Traktinndeling etter Storskifte:

Osåsane havnelag	Rabblen- Storvollien havnelag
Os hjemmehavnelag	Åslien-Storbekkdalen havnelag
Galåen havnelag	Åslifjellet
Østgårdsåsene havnelag	Kløftåsen, Falken, Mastukåsen havnelag
Østgård hjemmehavnelag	Såttåhaugen havnelag
Setersjøen havnelag	Nøren n.ø. havnelag
Kjurrudalen havnelag	Narjord n.ø. havnelag
Dalsbygden hjemmehavnelag	Elvelien havnelag
Berg havnelag	

I forbindelse med den pågående jordskiftesaken i Dalsbygda har fellesareal over tregrensa nå blitt matrikkelført som fjellsameier med beiteretter, i hovedsak etter den gamle havnelagsstrukturen. De nye fjellsameiene har fått matrikkelnummer 180/1 - 180/9, se vedlegg 3. Åslifjellet fjellsameie (180/6) ble imidlertid delt mellom fjellsameiene Kløftåsen, Falken og Mastukåsa, Åslien - Storbekkdalen og Kjurrudalen.

Kart 1. Oversikt over matrikkelførte fjellsameier i Dalsbygda i 2025. Nibio Kilden.

4.6. Organisering av utmarksbeite

I Os kommune er det 5 beitelag. Tilskuddsordningen *organisert beitebruk* startet på 1970 for organisert tilsyn, sanking og andre fellestiltak knyttet til sau på utmarksbeite, og de fleste småfebrukere organiserte seg da i beitelag. Ordningen har siden blitt utvidet til også å omfatte geit, storfe og hest. Beitelagene støttes med tilskudd gjennom ordningene *Regionalt miljøtilskudd* (tilskudd til drift av beitelag/organisert beitebruk, OBB) og *Tilskudd til tiltak i beiteområder* (investeringer).

Hoveddelen av det organiserte beitebruken omhandler sau på utmarksbeite. Det samarbeides om tilsyn, sanking og fellesinvesteringer. Storfe på utmarksbeite drives på en annen måte, og i stor grad går storfebesetningene samlet, og har tilhold ved/på ei seter jevnlig gjennom beitesesongen.

Et eksempel på hva det samarbeides om er saltsteiner til sau i utmarka. Sauen sprer seg over store områder, og beitet gir lite salter som sauene trenger og liker. Ved å sette ut saltsteiner i automater vennes dyrene til å holde seg i områder med salt, og de holder seg mer samlet.

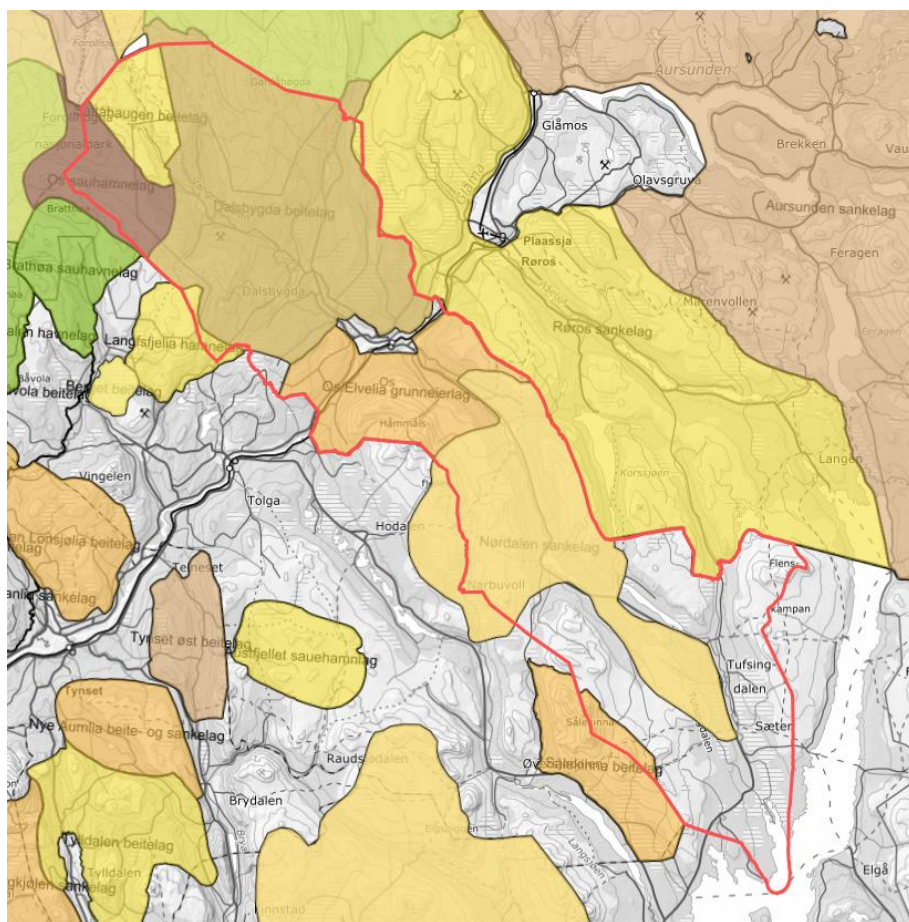
Andre eksempler på samarbeid er organisering av tilsyn som utføres av dyreeiere og innleide gjeterne, sanking av dyr i terrenget enten ved beitesesongens slutt om høsten, eller når ekstraordinære tilfeller gjør det nødvendig å sanke dyra tidligere. Beitelagene bestemmer hvilken dato hovedsankinga skal foregå, og når det ev. skal være ettersanking.

Mens havnelag/grunneierlag regulerer beiteretten, er det beitelagene som administrerer og samordner den praktiske beitebruken. Beitelagsområdene kan organisere beitebrukere i flere havnelag og på tvers av havnelagsgrenser.

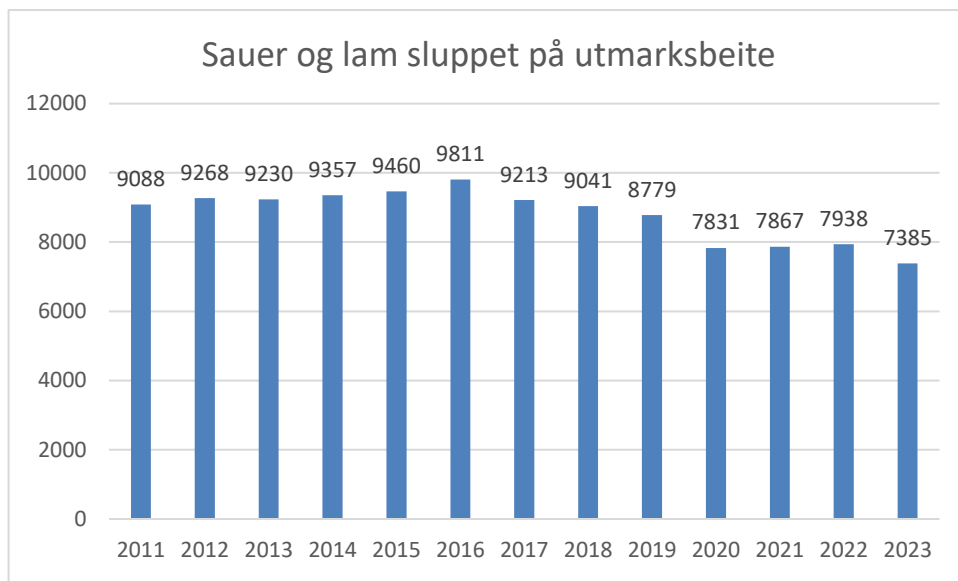
De 5 beitelagene i Os i dag er følgende (dyretall hentet fra søknad om OBB);

- **Os Sauhamnelag SA** består av dyreeiere i Os, som slipper dyr i Tverrfjellet i Dalsbygda. I 2023 er de 5 medlemmer, og slapp 1084 sau og lam, og 25 storfe, 5 geiter. Tilgjengelig beiteareal 69 km².
- **Såttåhaugen Beitelag SA** dekker området rundt Såttåhaugen inn mot Forolhogna. I 2023 var de 4 medlemmer, og slapp 468 sau og lam, og 44 storfe. Tilgjengelig beiteareal 43 km².
- **Dalsbygda Beitelag** (forening). Tidligere Dalsbygda Sams Sauesanking, består av saueiere i Dalsbygda og Os. Beiteområdet dekker Vangrøftdalen, Kjurrudalen, Dalbusjøen, Berg til Tolga grense, og Setersjøen til Røros grense. I 2023 var det 42 medlemmer i laget, og det ble sluppet 3698 sau og lam, 898 storfe og 65 geiter. Området er delt inn i soner, der hver sone er en delvis selvstendig enhet. Tilgjengelig beiteareal 330 km².

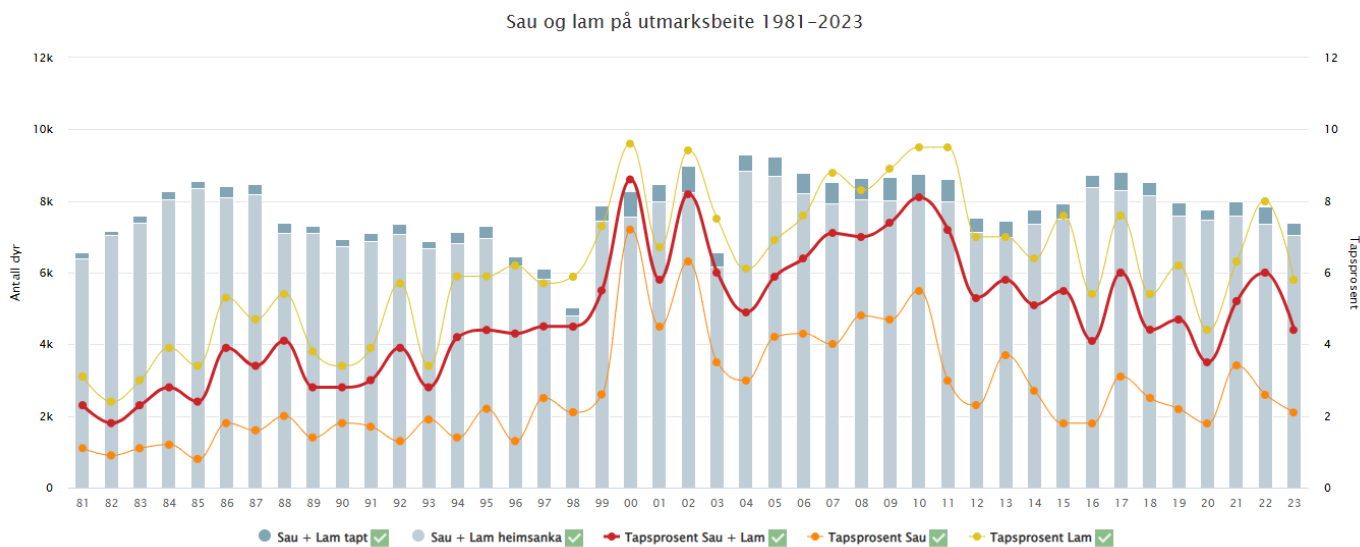
- **Os/Elvli grunneierlag SA** dekker områdene utenfor Dalsbygda Beitelag på vestsiden av Glomma og vestsiden av Håmmålsfjellet. Beiteutvalget i Os/Elvli grunneierlag omfatter også tidligere Hummelfjell beitelag og Elvelien hamnelag. I 2023 var de 13 medlemmer, og slapp 1062 sau og lam, og 248 storfe. Tilgjengelig beiteareal 110 km².
- **Nørdalen sankelag** (forening) dekker Narjordet østre og Narjordet vestre grunneierlag, Narbuvoll grunneierlag og Tufsingdalen. I 2023 var de 8 medlemmer, og slapp 1075 sau og lam, 112 storfe og 168 geiter. Tilgjengelig beiteareal 235 km².

Kart 2. De 5 beitelagene i Os sin avgrensning. Os kommune markert med rød linje, de ulike beitelagene med ulike farge. Nibio Kilden.

Figur 1. Viser samlet antall sau og lam sluppet på utmarksbeite i Os, siden 2011. Tall fra søknad om produksjonstilskudd.

Figur 2. Utvikling i antall sau sluppet og tapstall for sau og lam på utmarksbeite i Os kommune fra 1981 fram til 2023. Den mørkeblå delen av søylen er tapstall. Fra 2% tap på 80-tallet er rundt 6% tap det vanlige. Fra beitestatistikk for sau i utmark, Nibio Kilden.

Antall sau sluppet på utmarksbeite, gjennom organisert beitebruk:

År	Os Sauhamnelag	Dalsbygda beitelag	Såttåhaugen beitelag	Hummelfjell beitelag	Elvlien hamnelag	Nørdalen sankelag	Sum for Os
				Os-Elvelia grunneierlag			
1975	481	2918			563		3962
1980	604	3753		505	573	869	6304
1985	880	4449		618	808	1816	8571
1990	908	3384		466	566	1607	6931
1995	1044	3643		502	446	1663	7298
2000	1005	3888		1924		1464	8281
2005	1005	4081		2323		1827	9236
2010	1017	4362		1367		2005	8751
2015	1200	4824				1912	7936
2020	1324	3792	475	767		1395	7753
2022	1208	3775	440	740		1270	7385
2023	1075	3698	468	1062		1075	7387

Tabell 1. Sau sluppet i de ulike beitelagene gjennom nesten 50 år. Etter 1995 gikk Elvelia hamnelag inn som en del av Hummelfjell sausankelag – nå er dette Os-Elvelia grunneierlag. (Nibio Kilden, OBB).

I 2024 ble det også sluppet 638 geiter på utmarksbeite (melkegeiter og ammegeiter med kje). Det er et mål at mest mulig av både småfe og storfe blir med i ordningen. I 2024 er så godt som alle sauebrukere i Os kommune medlemmer i beitelag.

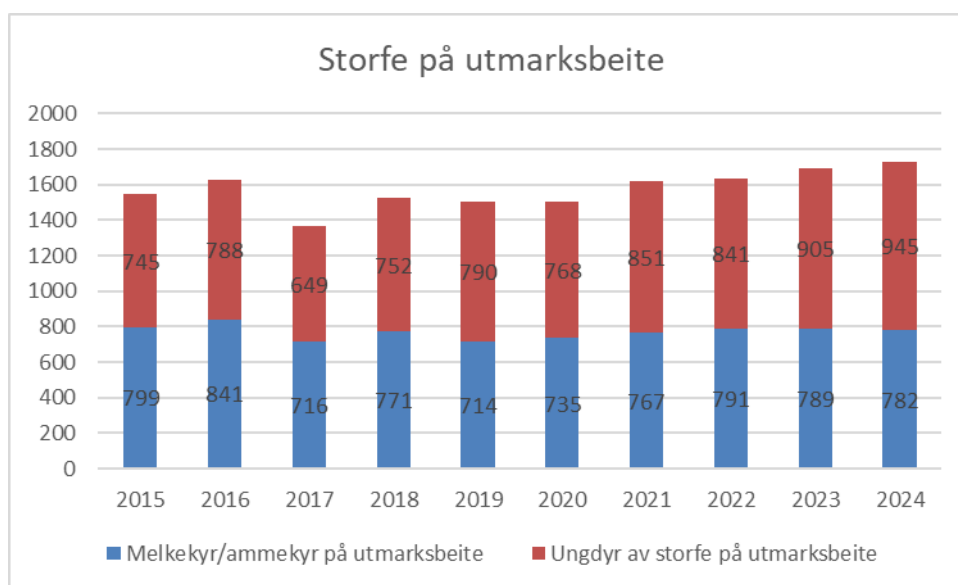
Det er færre sauebesetninger enn før, men samtidig har besetningsstørrelsen økt. Fra år 2000 til 2024 er antall sauebruk i Os redusert fra 80 til 43 (46 % nedgang). Gjennomsnittsstørrelsen på besetningene har i samme periode økt fra 40 til 68 vinterføra sauer.

Beitelagene og organisert beitebruk ble i sin tid etablert for å samordne tilsyn, sanking m.m. for småfe, og har i dag full oppslutning blant sauebesetningene i Os. Storfe har kommet til i de senere år, og har ikke like stor tilslutning. Gjennom organisert beitebruk, har vi ikke samme som for sau, men har gjennom søknader om produksjonstillegg oversikt over antall storfe som slippes på utmarksbeite.

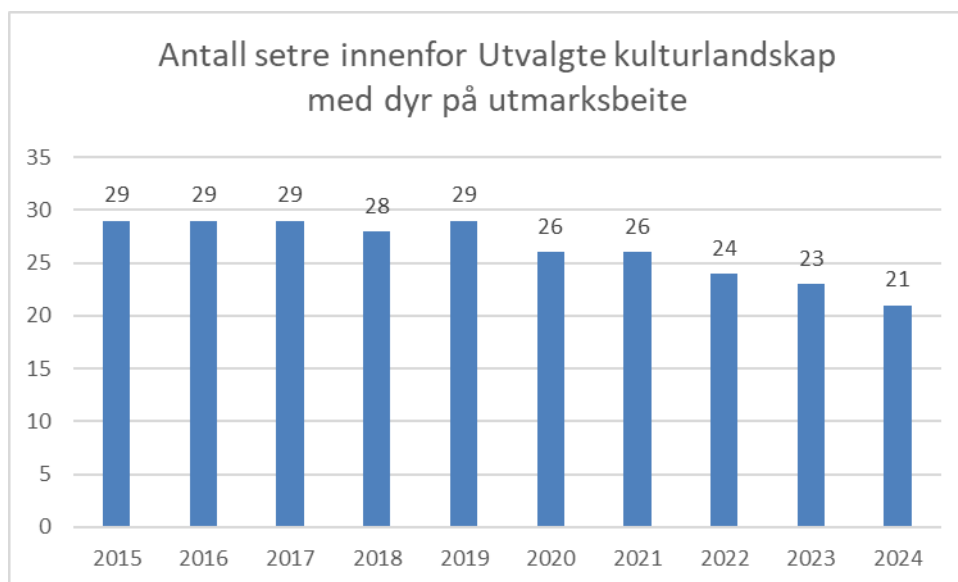
År	Registrerte kyr på utm. beite	Totalt antall kyr	Andel på utm.beite	Ungdyr på utm.beite	Andel på utm.beite
2024	782	1625	48%	945	36%
2020	735	1536	48%	841	30%
2015	799	1547	52%	745	29%
2010	714	1616	44 %	646	22%
2000	902	1641	55 %	882	30 %
1995	938	1679	56 %	889	37 %

Tabell 2. Registrerte kyr gjelder både melkeku og ammeku. Antall melkekyr på utmarksbeite har gått noe ned i kommunen de senere årene, men fortsatt er ca. halvparten av kyrne i Os på utmarksbeite om sommeren. Det er blitt flere ungdyr i utmarka enn tidligere, noe som kan

forklares med flere ammekyr og bruk av digitale gjerder. Tall fra søknad om produksjonstilskudd.

Figur 3. Viser utviklingen i storfe på utmarksbeite, både for ungdyr og morderdyr. Antallet melkekyr har gått ned, men er erstattet av ammekyr. Tall fra søknad om produksjonstilskudd.

Figur 4. Viser utvikling i antall setre i drift innenfor UKL-området med dyr på utmarksbeite. I tillegg er det i Os kommune 4 andre setre i drift med dyr på innmarksbeite, eller som ligger utenfor UKL-området. Det er en nedgang på seterdriften i UKL-området fra 29 setre i 2015 til 21 i 2024.

Husdyr	Foretak	Antall dyr	Veksttype	Dekar	%
Melkekyr	47	1 341	Innmarksbeite	2 546	8,1
Ammekyr	22	232	Grovfôr	29 052	91,9
Vinterfôra sauer	45	3 131	Korn	0,0	0,0
Geiter	4	278	Potet	2	0,0
Avlspurker	0,0	0,0	Grønnsaker	0,0	0,0
Slaktegris	1	9	Frukt og bær	0,0	0,0
Verpehøner	1	15			
Slaktekylling	0,0	0,0	Sum	31 600	100

Kilde: Produksjonstilskudd 2023, Landbruksdirektoratet

Tabell 3. Statistiske data for Os kommune i 2023. Tall fra søknad om produksjonstilskudd,

4.7. Vurdering av beitekapasiteten / potensialet

Nibio har vegetasjonskartlagt og registrert beitekvalitet i Dalsbygda, Håmmålsfjell, Nördalen og Narjordet-området, og ca 70 % av utmarksarealet og de mest relevante beiteområdene er nå kartlagt. Ut fra vegetasjonskartene har Nibio utledet beitekart for sau og storfe, og igjen beregnet beitekapasiteten i de ulike beiteområdene.

Beitekapasiteten er beregnet ut fra et fôropptak for sau med ca. 100 dagers beitesesong og et fôropptak på 1 fôrenhet/dyr/dag. For storfe er det lagt til grunn et fôropptak på 5 fôrenheter/dyr/dag og 80 dagers beitesesong, men for melkeku er utgangspunktet at de beiter ca. 60 dager, med høyere fôropptak. Kjøttferaser ligger nok noe høyere enn andre storfe og vi har brukt 7,5 fôrenheter for disse, etter Morten Tofastrud (Universitetet i Innlandet - Blæstad) sin forskning.

Fôropptak pr dag	Beitekvalitet	Dyr pr km ²	Dekar pr dyr
1,0 f.e (sau)	Mindre godt beite	33-54	30-19
	Godt beite	55-76	18-13
	Svært godt beite	77-108	13-9
5,0 f.e. (storfe)	Mindre godt beite	7-11	150-95
	Godt beite	11-15	90-65
	Svært godt beite	15-22	65-45
7,5 f.e. (melk/ammeku)	Mindre godt beite	4-7	225-143
	Godt beite	7-10	143-98
	Svært godt beite	10-14	98-68

Tabell 4. Beitekapasitet etter Nibio (Skog og landskap) sine kartlegginger og Tofastrud sine vurderinger, som tilførsel til tabellen.

De rettslige forhold omkring beiterettighetene i Os er beskrevet i avsnitt 4.5 i dette kapitlet. Vi forutsetter at beiteretten ligger i sameie mellom gårdeiere i de enkelte havnelagsområdene.

I beregningene som følger er det tatt utgangspunkt i dyretallsopplysninger fra beitelagenes søknad om tilskudd til organisert beitebruk. Her er som nevnt alle sauebesetninger med, men det mangler noen storfebesetninger da ikke alle disse er med i beitelag. Noen dyreeiere har også dyr (f.eks sau og storfe) i forskjellige beiteområder, men kan gi opplysninger om alle dyr i bare ett beitelags OBB-søknad. Tallene som ligger til grunn for beregningene er derfor ikke helt nøyaktige, men gir likevel et godt bilde av dagens bruk av utmarksbeite.

4.7.1. Os sauhamnelag SA

OS SAUHAMNELAG SA	
Beiteområde	Os sauhamnelag
Registreringskommune	Os
Beiteår	2023
Tal medlemmer	5
Dyreslag	sau,storfe,geit
Sau sleppt	405
Lam sleppt	680
Sau og lam sleppt	1085
Storfe sleppt	25
Geit sleppt	5
Sau tapt	4
Lam tapt	19
Sau og lam tapt	23
Storfe tapt	0
Geit tapt	1
Tapsprosent lam	2.8
Tapsprosent sau	1.0
Tapsprosent sau og lam	2.1
Tapsprosent storfe	0.0
Tapsprosent geit	20.0
Landareal i km2	68.7
Tilgjengelig areal i km2	68.5
Prosent skog	7.3
Sau per km2	16
Registreringsfylke	Innlandet

Dekker vestre del av kommunen, Tverrfjellet. Den vestvendte lisiden i Os Sauhamnelags område preges av noe mindre vatn enn andre deler av området, og blåbærbjørkeskogen dominerer. Grasmyrer i lisidene gir bedre storfebeite enn saubeite. Området er preget av lavt beitetrykk over lang tid. Hovedsakelig betraktes området som svært godt beite. Totalarealet er 69 km², alt nyttbart beiteareal. Omkring 55% er svært godt beite, 20% godt beite og 25% mindre godt beite.

Beitekapasiteten i Os sauhamnelags område er 3600 saueenheter (s.e.) eller 725 storfe. I 2023 ble det sluppet 1084 sau, 5 geiter og 25 storfe i området, til sammen 1239 s.e, noe som gir en ledig kapasitet på 2361 s.e. Det gir en utnyttingsgrad på 35%.

4.7.2 Sättåhaugen beitelag SA

SÅTTÅHAUGEN BEITELAG SA	
Beiteområde	Sättåhaugen beitelag
Registreringskommune	Os
Beiteår	2023
Tal medlemmer	4
Dyreslag	sau, storfe
Sau sleppt	185
Lam sleppt	283
Sau og lam sleppt	468
Storfe sleppt	44
Geit sleppt	
Sau tapt	5
Lam tapt	8
Sau og lam tapt	13
Storfe tapt	0
Geit tapt	
Tapsprosent lam	2.8
Tapsprosent sau	2.7
Tapsprosent sau og lam	2.8
Tapsprosent storfe	0.0
Tapsprosent geit	
Landareal i km2	44.7
Tilgjengelig areal i km2	42.8
Prosent skog	15.4
Sau per km2	11
Registreringsfylke	Innlandet

Dekker det innerste området i Vangrøftdalen; området mellom Buhogna og Tverrfjellet og ned til der Tverrelvbekken renner sammen med Snudda. Arealet er 43 km² nyttbart beite. Omkring 75% er godt beite og 25% mindre godt beite.

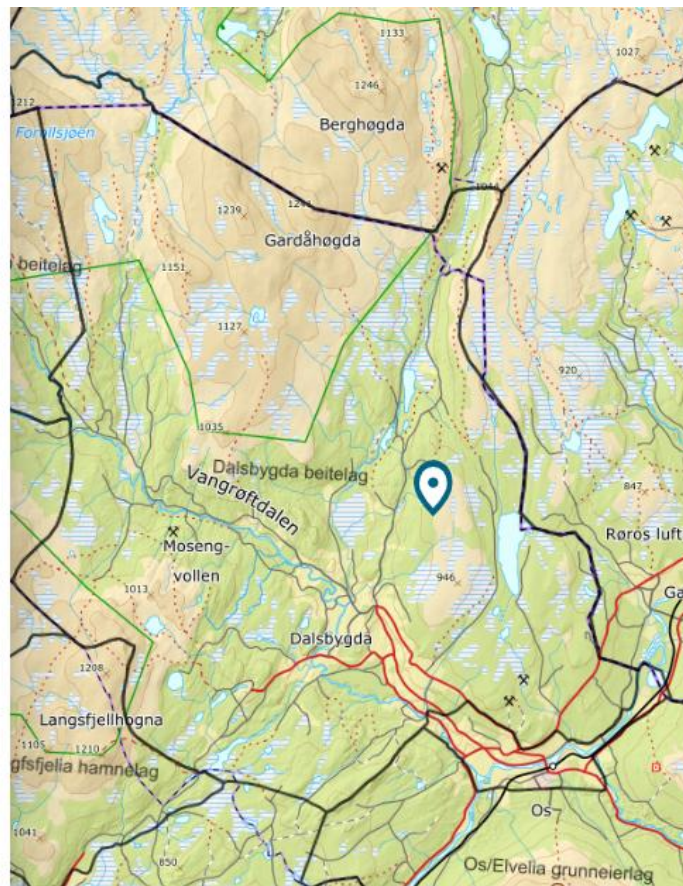
Beitekapasiteten er beregnet til 2100 saueenheter eller 420 storfe. I 2023 ble det sluppet 468 sau og 44 storfe i området. Det tilsvarer 732 s.e, noe som gir en ledig kapasitet på 1368 s.e Det gir en utnyttingsgrad på 35%.

4.7.3 Dalsbygda beitelag

DALSBYGDA BEITELAG

Beiteområde	Dalsbygda beitelag
Registreringskommune	Os
Beiteår	2023
Tal medlemmer	42
Dyreslag	sau, storfe, geit
Sau sleppt	1330
Lam sleppt	2368
Sau og lam sleppt	3698
Storfe sleppt	898
Geit sleppt	65
Sau tapt	23
Lam tapt	134
Sau og lam tapt	157
Storfe tapt	1
Geit tapt	0
Tapsprosent lam	5.7
Tapsprosent sau	1.7
Tapsprosent sau og lam	4.3
Tapsprosent storfe	0.1
Tapsprosent geit	0.0
Landareal i km2	337.3
Tilgjengelig areal i km2	314.3
Prosent skog	48.3
Sau per km2	12
Registreringsfylke	Innlandet

Dekker områdene sentralt i Dalsbygda, Kjurrudalen, Vangrøftdalen med Dalbusjøen, Setersjøen Gammelvollia til Røros grense, og Nordervollia – Langen – Tolga grense. Området er drøyt 330 km² og består av gode beiteområder. 314 km² er vurdert som nyttbart beite. 15 % av beitet er vurdert til å være svært godt beite, mens 85% er godt beite.

Beregnet kapasitet er at området kan gi beite for 20980 sau eller 5650 storfe. I 2023 ble det sluppet 3698 sau, 65 geiter og 898 storfe i området. Dette tilsvarer 9151 s.e, som gir en ledig kapasitet på 11829 s.e. en utnyttingsgrad på 44%.

4.7.4 Os-Elvelia grunneierlag's beiteutvalg

OS/ELVELIA GRUNNEIERLAG SA	
Beiteområde	Os/Elvelia grunneierlag
Registreringskommune	Os
Beiteår	2023
Tal medlemmer	13
Dyreslag	sau, storfe
Sau sleppt	473
Lam sleppt	589
Sau og lam sleppt	1062
Storfe sleppt	248
Geit sleppt	
Sau tapt	16
Lam tapt	29
Sau og lam tapt	45
Storfe tapt	0
Geit tapt	
Tapsprosent lam	4.9
Tapsprosent sau	3.4
Tapsprosent sau og lam	4.2
Tapsprosent storfe	0.0
Tapsprosent geit	
Landareal i km2	115.6
Tilgjengelig areal i km2	109.6
Prosent skog	59.9
Sau per km2	10
Registreringsfylke	Innlandet

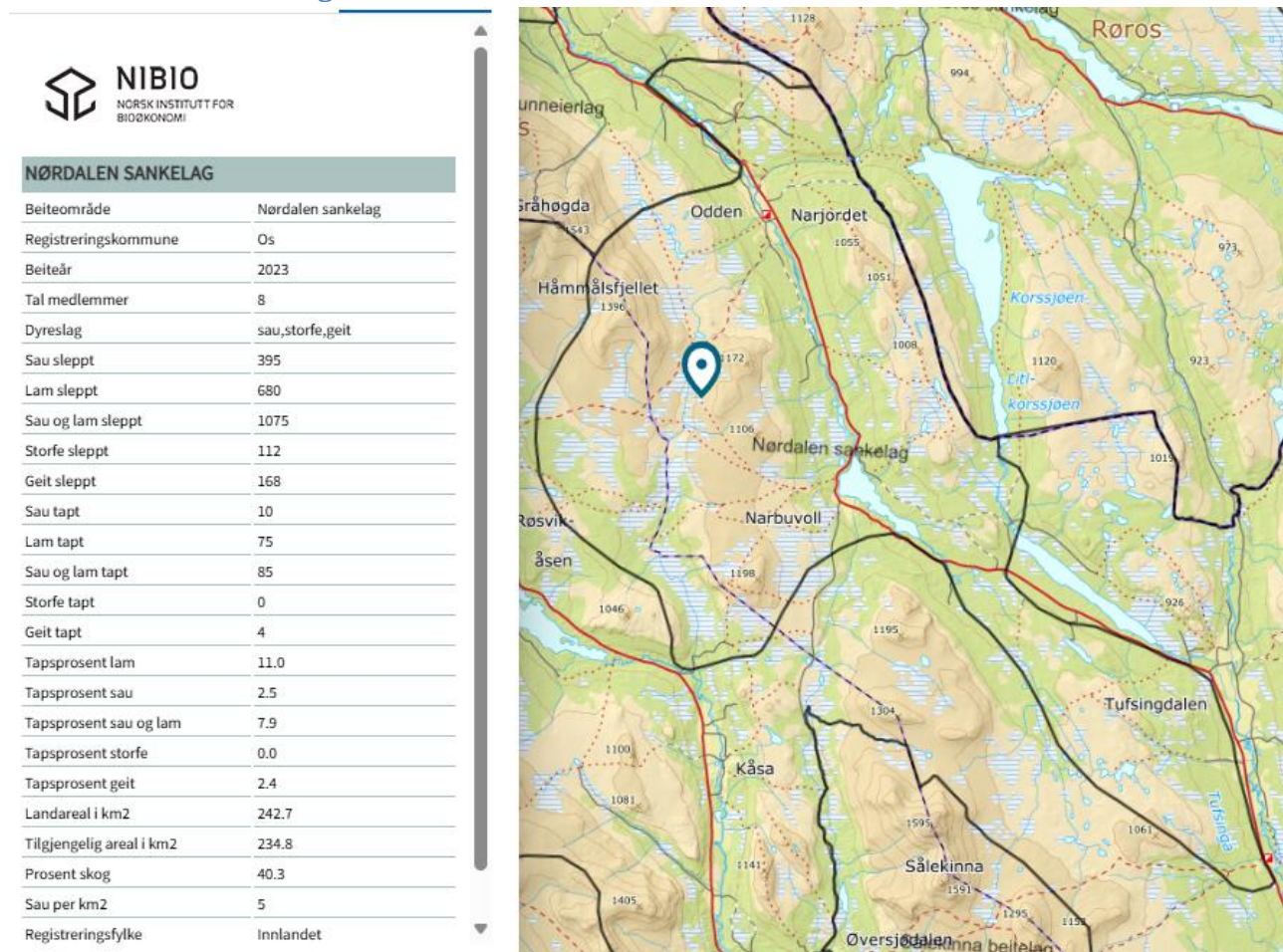
Os Elvelia grunneierlag har eget beiteutvalg. Beiteutvalget er ei sammenslutning av husdyrbrukere med dyr på beite i Os kommune. Beitelaget disponerer areal fra Os-Elvelia grunneierlag, og ellers andre som ønsker sin tilslutning.

Dekker i hovedsak områdene Elvelia ,Os-Åsann, sørlige deler av Håmmålsfjellet og fra Os og østover mot Narjordet, på begge sider av Nøra (østre og vestre grunneierlag).

Arealet er 115 km² og består hovedsakelig av blåbærskog i lavereliggende terreng og lavheier i høyereliggende terreng. 110 km² betraktes som nyttbart beite. Av dette er 15% er svært godt beite, 65% godt beite og 20% er mindre godt beite.

Beiteområdet har beitekapasitet for 5700 sau eller 880 storfe. I 2023 ble det sluppet 1062 sau og 248 storfe i området, noe som tilsvarer 2550 s.e, og som gir en ledig kapasitet på 3150 s.e. Det gir en utnyttingsgrad på 45%.

4.7.5 Nørdalen sankelag

Dekker i hovedsak Tufsingdal vestre grunneierlag, Statsallmenning (Os fjellstyre), Narbuvoll grunneierlag, Narjordet vestre grunneierlag, Narjordet østre grunneierlag, deler av Nøra østre grunneierlag og noen private områder.

Beiteområdet ligger lengst øst og sør i kommunen. Øst for Glomma består berggrunnen for det meste av sparagmitt, noe som gir grunnlag for relativt dårligste beite østover i Os. Unntaket er Siksjølia, der et kalkbelte gir et veldig frodig og godt beite i et begrenset område. I området ligger ei gammel felleseter for geit, fra 60-tallet, Skalleråsen.

Nørdalen sankelags område er delvis vegetasjonskartlagt. Arealet er totalt 311 km². Nyttbart beiteareal er ca. 210 km². Vegetasjonskartleggingen i 2013 konkluderer med at området har 8 % svært godt beite, 37% godt beite, og 55% mindre godt beite.

Ut fra det som er vegetasjonskartlagt er beitekapasiteten beregnet til 13650 saueenheter (s.e) eller 2750 storfe. I dag slippes det 1075 sau, 168 geiter og 112 storfe i dette området. Til sammen 1915 saueenheter, som gir en ledig beitekapasitet på 11735 saueenheter. Det gir en utnyttingsgrad på 14%.

Beiteområde	Beitepotensiale	Dagens bruk	“Ledig beitekapasitet”
Os Sauhamnelag	3600	1239	2361
Såttåhaugen Beitelag	2100	732	1368
Dalsbygda Beitelag	20980	9151	11829
Os-Elvelia gr.lag	5700	2550	3150
Nørdalen Sankelag	13650	1915	11735
Sum	46030	15587	30443

***Tabell 5.** Viser ei oppsummering av beitekapasiteten for utmarksbeitene i de 5 beitelagene i Os kommune. Alt er omregnet til saueenheter.*

Foto: Anne Ingeborg Aasen Horten

5. Andre forhold med betydning for bruken av utmarksbeite

Nedenfor er det gitt en oversikt over noen «eksterne forhold» som beitenæringa sjøl ikke rår over, men som kan ha stor betydning for utøvelsen av utmarksbeitet og utnyttelsen av utmarksressursene i Os.

5.1. Færre brukere

Over lang tid har det blitt færre og færre aktive i jordbruket i Os. Lav lønnsomhet, og sterk effektivisering har gjort at mange har falt fra. Særlig i småfenæringa der alle benytter utmarksbeite gir dette stedvis store utfordringer. Det blir stadig flere brukere som blir alene om tilsyn, sanking m.m. i et område der en tidligere var flere om de samme oppgavene. Når andre brukerinteresser blir flere og sterkere i et område kan det være tøft å være den ene eller en av de få beitebrukerne som er igjen i et område som må forsvare sin rett til beiting i utmarka.

5.2. Fritidsbebyggelse og turisme

I Os er det et stort antall fritidsboliger spredt over det meste av kommunen, men mange er også sentralisert til større og mindre hyttefelt. De fleste hyttene ligger i områder der det er mange som har beiteretter, og de fleste av oss kjenner til konflikter som oppstår mellom dyr på utmarksbeite og andre brukerinteresser. Mange steder er det ikke tillatt å gjerde inn fritidsbebyggelsen fordi beitedyra skal kunne beite mellom hyttene, andre steder er det slutt på å slippe beitedyr i utmarka, og andre steder igjen gjerdes hytteområdene inn med sperregjerder som holder beitedyra unna større arealer.

Hva som er det mest hensiktsmessige når det gjelder gjerder vil variere fra sted til sted, og fra en periode til en annen. Det må vurderes i hvert tilfelle.

I Os kommune ligger er Hummelfjell hyttefelt det desidert største, her er det også alpinanlegg. Ellers er det store hyttefelt i Langsåsen, Åslia, og Jakobsåsen i Dalsbygda, i Molia og ved Kvilvangen i Tufsingdalen, og på østsida av Narsjøen på Narbuvoll. I Gammelvollia på grensa mot Røros er det også etablert et hyttefelt i nyere tid.

I tillegg til alle fritidsboligene i kommunen er det også mange tidligere setrer som benyttes som fritidseiendommer. Alle setre ligger i områder med beiteretter.

Det kan oppstå arealbrukskonflikter mellom fritidsformål og beitebruk. Konflikten mellom beitebruk og fritidsbebyggelse synes å variere fra område til område, og er svært stor enkelte steder og ubetydelig andre steder.

Det er viktig å få gjensidig forståelse og respekt for hverandres rettigheter og interesser. Uansett hvordan man ser på det, er beitedyr sentrale for å opprettholde kulturlandskap og biologisk mangfold. Beitedyr vil holde krattvegetasjon m.v. nede, og bl.a. opprettholde åpent landskap og utsikt.

I mange tilfeller er det god dialog mellom hyttefolket/bygdefolket og beitenæringen som bl.a. innebærer varsling ved observasjoner av skadde dyr, rovdyrobservasjoner osv. Det er veldig viktig at dette fortsetter. Informasjonstiltak kan bidra til å gjøre dette enda bedre.

Gjerder rundt hytter er et stadig tilbakevendende tema. Gjerdes større arealer inn blir disse utilgjengelige for beitedyra, men hvis det ikke tillates gjerder vil sjansen for at beitedyra skal komme i nærkontakt og stadig konflikt med bebyggelse, biltrafikk, hunder m.m. øke. I Os er det som utgangspunkt tillatt å sette opp gjerde rundt hytta, dersom ikke annet er bestemt i reguleringsplanen.

Os kommune er en relativt stor hyttekommune, og det er slik sett betydelige næringsinteresser knyttet til turisme. Konflikter med beitenæringa er i stor grad knyttet til biltrafikk og hundehold i disse områdene. Generelt økt turisttrafikk med hunder gir utfordringer.

For å forebygge konflikter bør det utarbeides retningslinjer for hva som kan tillates. Det være seg begrensede inngjerdinger rundt hytter, gjerdeutforming, tomtestørrelse og bygningsutforming.

Når arealer bygges ned, går beitearealer som fornybar ressurs tapt. Da det foreligger vegetasjonskart for store deler av Os kommune er det viktig å bruke informasjonen i disse registreringene så langt det er mulig for å unngå etablering av bebyggelse i områder med gode beiter og driftsmessige gode løsninger. Beitedyr vil oppsøke gode beiter, men også områder med folk og trafikk. I tillegg til å ta vare på gode beiter er det viktig å bevare historiske og sentrale dyrestier og drifteveier som er nødvendig for rasjonell utmarksbeitebruk.

På Utistuvollen drives det åpen seterkafe med servering av seterkost noen dager om sommeren. Som ved all annen aktivitet i beiteområdene er det nødvendig å ta hensyn til beitebruken når det er snakk om turismesatsing.

5.3. Gjerder

Gjerder brukes i hovedsak til å holde beitedyr unna bestemte områder. Tidligere var det mye større behov for fysiske gjerder enn det det er i dag, og mange gamle gjerder står nå til forfall og til fare for både bufe og vilt. Det er grunneiers ansvar at gammel piggtråd og nettinggjerde som er til fare for dyr enten fjernes eller settes i forsvarlig stand. Ei utfordring er at mange ikke er klar over hva som finnes på sin eiendom, og heller ikke kjenner til plikten de har til å holde nødvendige gjerder i hevd, jf. Gjerdeplikten.

Kommunen gir i dag i SMIL-tilskudd til noen tiltak for fjerning av gammel piggtråd og farlig gjerde, men det bør ellers settes fokus på disse dyrefellene for å få bragt dette i orden.

Sperregjerder og gjerdehold er tekniske inngrep. Sperregjerder hindrer beitedyr i å trekke ned i bygda, inn i hyttefelt, til veier og annen infrastruktur. Ut fra tiltakets omfang kan slike sperregjerder være søknadspliktig etter plan- og bygningsloven.

En gjerdeveileder vil kunne gi retningslinjer om hvordan gjerder skal utformes. Skal areal i hytteområder være tapt beiteareal? Skal det kunne tillates at deler av tomtearealet rundt bebyggelsen kan gjerdes inn? Det siste betyr at beitedyr ellers kan beite rundt hyttene. Gjerdehold i beiteområder bør avklares gjennom reguleringsbestemmelser.

Nye digitale gjerdesystemer for beitestyring (se kap 6.2.3) er interessante, og er tatt i bruk av mange beitebrukere i Os. Dette gjør det mulig å styre beitedyra som har slike klaver, men er svært kostbare både i anskaffelse og bruk. Disse digitale systemene er imidlertid ikke til erstatning for fysiske gjerder som den enkelte grunneier har ansvar for å holde i orden.

5.4. Jakt og friluftsjntresser

Utøvelse av jakt (med hund) og friluftsliv er i stor grad et folkehelsegode, og er en aktivitet som i stor grad finner sted i områder med beitedyr på utmarksbeite. Mens friluftsliv utøves i hele beitesesongen, er jakt mest aktuelt fra medio august og utover.

Hvor stort omfang slik aktivitet har varierer stort fra område til område, og hvor stor grad aktiviteten forstyrrer beitedyra varierer mye med om folk har forståelse og kunnskap om hvordan dyra reagerer på folk, hunder, sykkeltrafikk m.m.

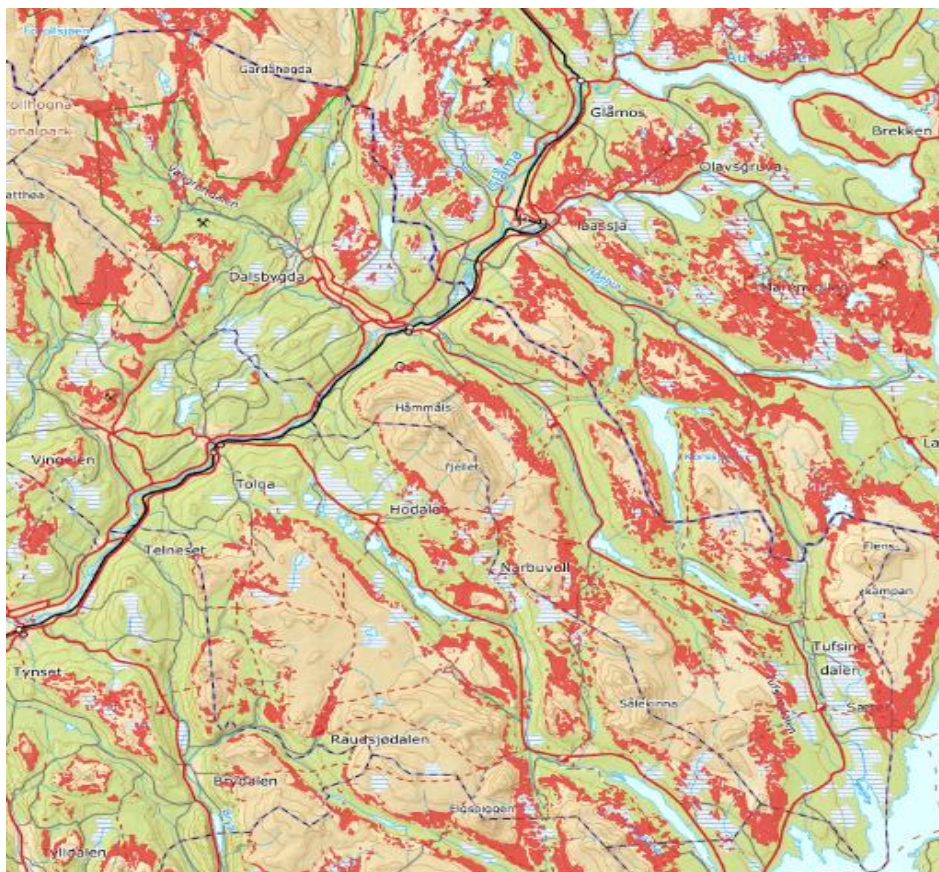
Innenfor lovens bestemmelser er det grunneierne som bestemmer når, hvor og hvordan det kan jaktes, men når beiteinteressene er få i forhold til hvor mange som interesser i og for kan dette bli en interessekonflikt som beitenæringa taper.

5.5. Gjengroing

Gjengroing er en trussel mot eksisterende plante og dyreliv, samtidig som tettere vegetasjon gjør landskapet mer utilgjengelig. Når beite og annen utmarksbruk reduseres, gror landskapet igjen. Gjengroinga påvirker blant annet beitekvaliteten i utmark, det biologiske mangfoldet, kulturminner, landskapsopplevelsene og klimasystemet.

Under den klimatiske skoggrensa vil gjengroinga som regel ende opp med skog. Kartet under viser hvilke områder som har vært avskoget, men som vil gro igjen med skog gitt dagens klima dersom områdene ikke beites tilstrekkelig. Noen steder vil husdyr i utmark begrense gjengroinga, og der kan det ta lang tid før arealene gror igjen.

Dersom gjengroinga har kommet langt vil det ikke være mulig med så stort beiteopptak de første årene, men det har et potensiale som vil kunne utnyttes gjennom skjøtselstiltak som rydding og beite. Ved rydding vil det være viktig å vurdere tilstanden på jordbunnsforholdene. Dersom det er tørre områder, kan hard rydding føre til større fordamping og enda tørrere areal. Motsatt kan hard rydding på fuktige områder føre til forsumping.

Kart 2. Som viser potensiale for gjengroing. De røde områdene vil vokse til med skog dersom beitetrykk og annen utmarkshøsting opphører. Nibio Kilden.

For å hindre gjengroing kan uttak av trevirke til ved og/eller biovirke også være et tiltak. Det kreves selvfølgelig at arealet blir beitet etterpå.

5.6. Rovdyr

I forhold til sonering av rovdyr er Os kommune i grønn sone, som er **prioritert beiteområde**. Gjeldende politikk er beskrevet i «Forvaltningsplan for rovvilt i Hedmark», endelig vedtatt 19. desember 2022.

Rovdyr har generelt vært et mindre problem i Os enn kommunene lenger sør i Hedmark (region 5) og kommunene i Sør-Trøndelag (region 6). Dette har de siste årene variert betydelig, hos de som søkte erstatning i 2023 var det 4,4 % tap. Lammetapene ligger på 5,8%. Det er hovedsakelig jerv som er skadegjøreren, men enkelte streifdyr av de fleste store rovdyrartene har flere ganger gjort seg bemerket med tap i saueflokkene.

Vi ser en utvikling i tapstallene fra rundt 2% på 1970- og 1980-tallet, til rundt 4% på 1990-tallet, rundt 6% på 2000-tallet, og 7-8 % på 2010-tallet og en liten nedgang de siste årene.

Utover en større rovdyr tetthet er det ingen andre endringer i området som skulle tilsi denne økningen i tap de siste tiårene. Ikke er det tatt i bruk nye, farligere beiteområder, ikke er det

registrert noen endring i flora eller invasjon av giftige planter, og ikke er det registrert andre endringer.

Nedenfor er tapstallene gjengitt siden organisert beitebruk ble innført i 1970. Største tapstall i er markert med rødt (7% og høyere) og minste tapstall med gult (3 % og lavere).

År	Antall sau og lam			Tapsprosent		
	Antall sleppt	Heimsanka	Tapst	Sau	Lam	Sau + Lam
2023	7 388	7 065	323	2,1	5,8	4,4
2022	7 850	7 376	474	2,6	8	6
2021	7 997	7 579	418	3,4	6,3	5,2
2020	7 753	7 482	271	1,8	4,4	3,5
2019	7 969	7 592	377	2,2	6,2	4,7
2018	8 544	8 170	374	2,5	5,4	4,4
2017	8 821	8 293	528	3,2	7,6	6
2016	8 740	8 385	355	1,8	5,4	4,1
2015	7 936	7 500	436	1,8	7,6	5,5
2014	7 749	7 356	393	2,7	6,4	5,1
2013	7 440	7 007	433	3,7	7	5,8
2012	7 530	7 129	401	2,3	7	5,3
2011	8 622	8 003	619	3	9,5	7,2
2010	8 751	8 043	708	5,5	9,5	8,1
2009	8 660	8 020	640	4,7	8,9	7,4
2008	8 648	8 045	603	4,8	8,3	7
2007	8 527	7 925	602	4	8,8	7,1
2006	8 795	8 232	563	4,3	7,6	6,4
2005	9 236	8 690	546	4,2	6,9	5,9
2004	9 311	8 852	459	3	6,1	4,9
2003	6 577	6 184	393	3,5	7,5	6
2002	8 986	8 252	734	6,3	9,4	8,2

År	Antall sau og lam			Tapsprosent		
	Antall sleppt	Heimsanka	Tapst	Sau	Lam	Sau + Lam
2001	8 479	7 984	495	4,5	6,7	5,8
2000	8 281	7 567	714	7,2	9,6	8,6
1999	7 875	7 445	430	2,6	7,3	5,5
1998	5 025	4 801	224	2,1	5,9	4,5
1997	6 110	5 834	276	2,5	5,7	4,5
1996	6 466	6 190	276	1,3	6,2	4,3
1995	7 298	6 975	323	2,2	5,9	4,4
1994	7 135	6 838	297	1,4	5,9	4,2
1993	6 873	6 680	193	1,9	3,4	2,8
1992	7 367	7 078	289	1,3	5,7	3,9
1991	7 109	6 894	215	1,7	3,9	3
1990	6 931	6 738	193	1,8	3,4	2,8
1989	7 317	7 109	208	1,4	3,8	2,8
1988	7 404	7 103	301	2	5,4	4,1
1987	8 486	8 194	292	1,6	4,7	3,4
1986	8 429	8 100	329	1,8	5,3	3,9
1985	8 571	8 369	202	0,8	3,4	2,4
1984	8 268	8 037	231	1,2	3,9	2,8
1983	7 580	7 407	173	1,1	3	2,3
1982	7 168	7 039	129	0,9	2,4	1,8
1981	6 559	6 411	148	1,1	3,1	2,3

Tabell 7. Tapstall for sau på utmarksbeite. Tall fra søknad om tilskudd til organisert beitebruk.

5.7. Tekniske inngrep

Bortsett fra noen bebygde arealer er det forholdsvis lite tekniske inngrep i viktigste beiteområdene i Os.

Alle seterområdene har bilveiforbindelse, og det er derfor ikke forventet at det er behov for den type utbygging. I Kjurrudalen og Vangrøftdalen, som har de fleste setrene med melkeproduksjon, er det framført fast strøm.

Det er også diverse sperregjerder som er etablert. Det er flere østover i kommunen, og mot bebyggelsen i Dalsbygda.

Etablering av vindturbiner har de siste årene blitt løftet fram som en mulig lønnsom energikilde i Os. Dersom det blir aktuelt å bygge ut dette i kommunen vil det i svært stor grad berøre beiteinteressene i området.

5.8. Hensynet til hjorteviltet

Elgbeite og beitetrykk blir ofte vurdert ut fra andel av ROS-arter (rogn, osp, selje), som er elgens foretrukne beiteplanter. Det er nok lite av disse artene naturlig i beiteområdet, men også bjørk og furu vil få beiteskader ved for stor elgbestand, og kan gå ut over skogforyngelsen.

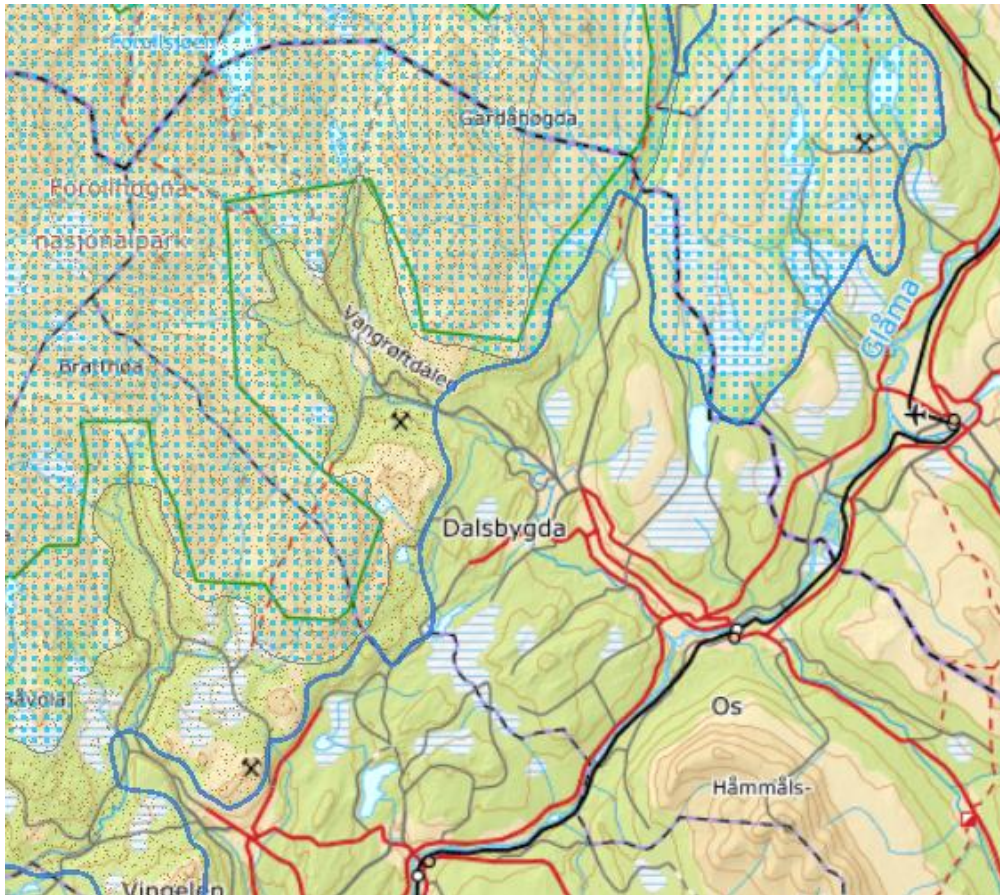
År	Elg		Hjort		Rådyr	
	tildelt	felt	tildelt	felt	tildelt	felt
2015	165	130	13	4	85	43
2020	182	153	27	3	Fri	32
2022	187	138	26	2	Fri	33
2024	195	154	26	6	fri	87

Tabell 6. Tildelt og felt storvilt i Os 2015 – 2024, Hjorteviltregisteret,

Elgens beitevaner skiller seg fra husdyrene ved at den hovedsakelig beiter på trær, busker og kratt. Om sommeren går den ofte og risper i seg lauv, men den kan også spise bærlyng, gras og en del vassplanter. Om vinteren spiser den mye skudd og kvist av lauvtre, einer og furu. En voksen elg kan spise 25 kg fôr på en dag om sommeren, og 12-15 kg skudd og kvist om vinteren. Elg vil normalt bare delvis konkurrere med bufe på utmarksbeite, og omvendt, og konkurransen mellom husdyr og hjortevilt vil i så fall vare maks. 3 måneder av året - og i den delen av året da tilgangen på mat er som størst.

Forvaltning av villreinen i Norge er blitt veldig viktig i senere år, da Norge har igjen det siste av Europas villrein. Forholdene til villreinen er derfor viktig å ta hensyn til når det skal gjøres tiltak i leveområdet.

Det er utarbeidet en forvaltningsplan for villreinen i Forollhogna. «*Regional plan for Forollhogna villreinområde*» som ble godkjent av miljøverndepartementet den 09.10.2013.

Kart 3. I vernebestemmelsene til Forollhogna nasjonalpark og omkringliggende landskapsvernområder er hensynet til villreinen tatt inn i formålet med vernet (Nibio Kilden).

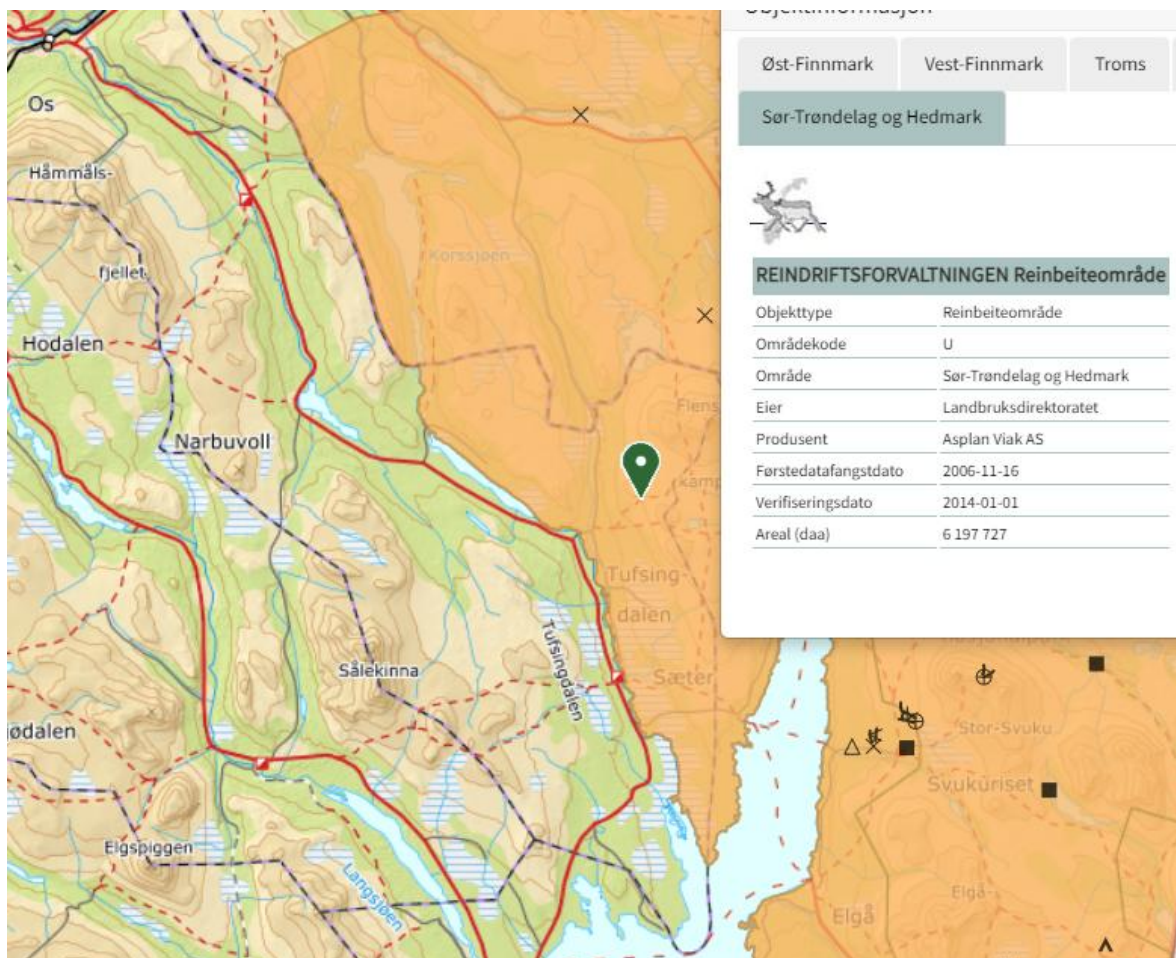
Villreinen er tilpasset et liv i høgfjellet og er avhengig av gode sommerbeiter. Vinterbeitet gir mer vedlikeholdsfor, og dyra tærer om vinteren på den opplagsnæringa de har lagt seg opp om sommeren. Næringsrike plantedeler som knopper, skudd og blad er populær reinsmat om sommeren. På sensommeren og høsten søker de mot snøleier, der de finner ferske skudd av gras og urter. Myrer og kratt er også populært på denne tida.

Om vinteren beiter reinen stort sett på forskjellige lavarter som den graver fram fra snøen på snaufjellet. En regner med at en rein trenger omtrent 125 dekar beiteland pr år. Dersom en trekker inn alle reinens krav til et område gjennom året, regnes det at en rein trenger ca. 1,7 - 2,0 km² i løpet av et år.

Det arbeides nå med en kvalitetsnorm for villrein for alle villreinstammene i Norge, og informasjon om dette arbeidet finner man hos Norsk institutt for naturforskning, NINA.

5.9. Tamrein

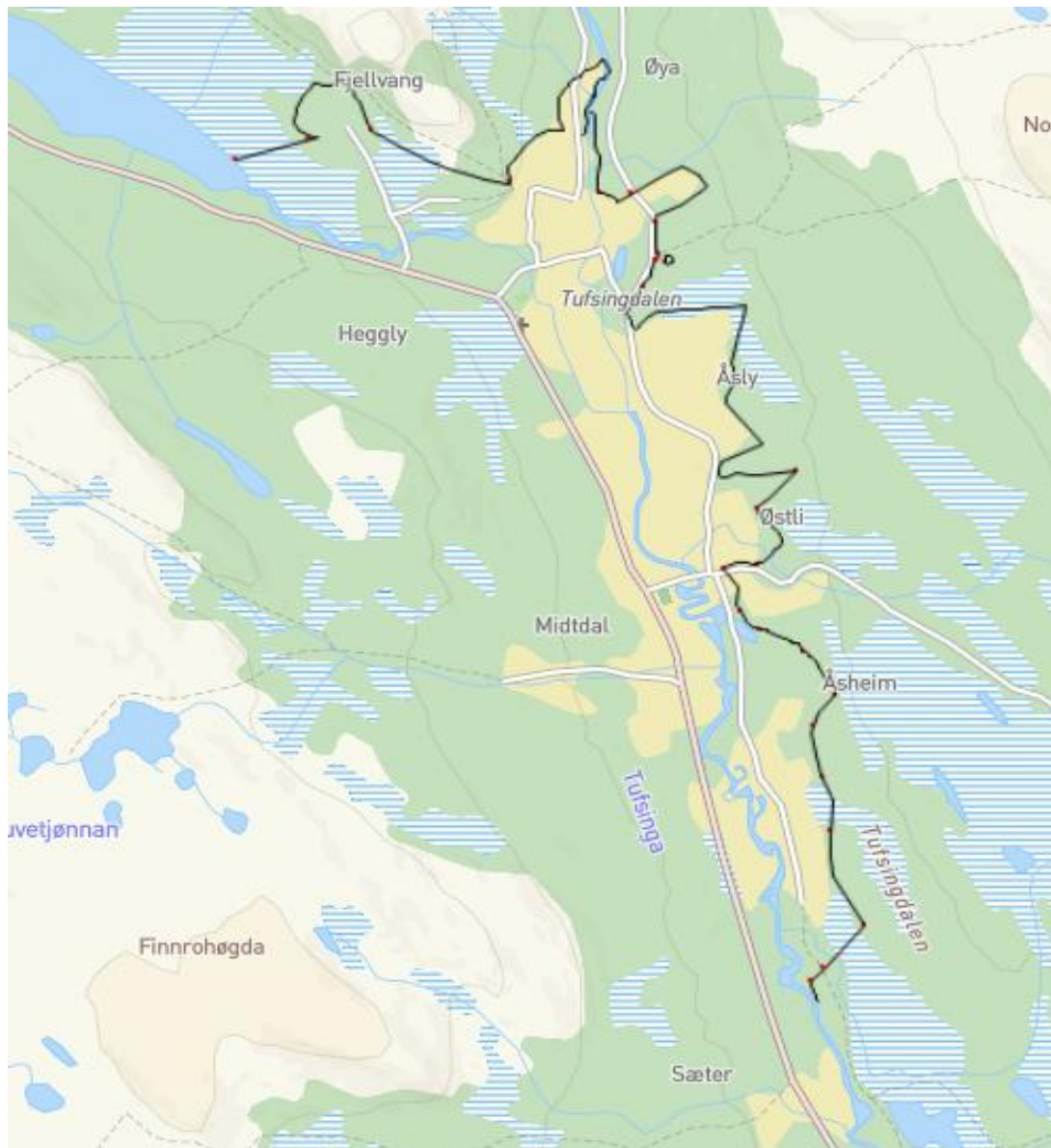
Fæmunden sijte er vinterbeitedistrikt for Gåebrien- og Saanti sijte, og ligger i Røros og Os kommuner. Vinterbeiteområdet for tamrein ble kartlagt i 2021, (Satelittkartlegging av vinterbeiteområder i Fæmund sijte, Sålekinna-Håmmålsfjellet og Korssjøen-Feragen-vest, 2021). Vurderingen i NINA-rapporten er at lavproduksjonen er vesentlig forbedret siden 1970 tallet og at distriktet har økologisk bæreevne utover de 9000 rein som er fastsatt reinnstall pr. i dag, innenfor reinbeitedistriktet.

Kart 4. Fæmunden reinbeiteområde (vinterbeite), brun markering. Nibio Kilden.

Tamrein på trekk mellom sommer- og vinterbeite i Femund reinbeitedistrikt har imidlertid vært en kilde til konflikt mellom tamrein og jordbruket øst i kommunen. Problemet bunner først og fremst i at det kommer rein inn på dyrkamark i områder der reinen ikke har beiterett. Når mange dyr kommer inn på jordene kan jordene bli ødelagt av beiting og tråkk, og på nylig gjenlagt eng kan dette føre til redusert etablering av enga og dårlig avling. Ved tråkk på høsten kan vann bli stående i sporene og fryse til is, og graset går ut. Det er også en viss fare for at reinen kan ta vårbeitet fra sauene, og det er fare for at den dødbringende parasitten *hjernemark* smitter fra rein til geit.

Det er etablert et sperregjerde som går på østsiden av Tufsingdalen, se kart 4.

Kart 4. Gjerdet går fra Siksjøen, på baksiden av Bakkengårdene og mot Flendalen, videre på østsiden av dalen og sørover til det når Tufsinga litt nord for Sæter. Gjerdet er bygd sammen med tidligere etablerte gjerdestrekninger rundt Fjellvang, Bakkan, Øia og Åsly. Samlet lengde på gjerdet er over 15 km, målt i kart. Gjerdet har til hensikt å holde reinen øst for dyrkaområdene. Langs den aktuelle strekningen fungerer gjerdet som det skal, men det er fortsatt utfordringer med rein som kommer på dyrka mark i begge ender av gjerdet

Det har også vært et problem at det kommer rein fra Røros-området over Rugldalen til Setersjøen og villreinområdene i Kjurrudalen og innover mot Forollhogna. På Rugldalen er det satt opp et sperregjerde, men dette fungerer ikke optimalt per i dag.

«Fosenrein»

I forbindelse med konflikten med reineiere på Fosen og vindkraftutbygging, der myndighetene ga tillatelse til nedbygging av vinterbeite for rein, er det kommet en sak om flytting av denne reinen til områder med godt lavdekke. Da er Håmmålsfjell og Sålåkinna foreslått som aktuelle vinterbeiteområder som tilleggsareal for reindrifta på Fosen. Det er usikkert hvordan infrastrukturen rundt dette vil påvirke beitebruk med husdyr, og det er bekymring for smitteoverføring fra rein til husdyr. Ulike konsekvenser av et slikt tiltak skal utredes, og det pågår et større arbeid som involverer både Os og Tolga kommuner.

Oppdatert informasjon om reindriftnæringa finnes hos [Statsforvalteren i Trøndelag under reindrift](#).

5.10. Vern og verdier

Mye av beitebruken i Os kommune foregår i nasjonalpark, landskapsvernområde eller naturreservat. Virksomhet og enkelte tiltak for beitenæringa kan være søknadspliktige tiltak etter verneforskriftene (Forollhogna nasjonalpark og Vangrøftdalen -Kjurrudalen landskapsvernområde). Det bør lages en veileder for hva som er søknadspliktig.

5.10.1 Vern etter naturmangfoldloven

Vangrøftdalen – Kjurrudalen landskapsvernområde (126 063 daa) ble opprettet 21.12.01, og formålet med vernet er «å ta vare på et særpreget og vakkert natur- og kulturlandskap, der seterlandskap med setervoller, vegetasjon og kulturminner, skapt gjennom aktiv jordbruksdrift, utgjør en vesentlig del av landskapets egenart». For å opprettholde kulturlandskapet i landskapsvernområdet er det avgjørende at aktiv jordbruksdrift fortsetter. Samtidig som Vangrøftdalen - Kjurrudalen landskapsvernområde ble opprettet ble også området sentralt i Forollhogna opprettet som *Forollhogna Nasjonalpark*, Norges 19. nasjonalpark. Nasjonalparken er på 1 064 133 daa, av dette 153 300 daa i Os.

I tillegg til landskapsvernområdene og nasjonalparken er det opprettet naturreservater flere steder i kommunen:

		Opprettet
<i>Storfloen naturreservat, Dalsbygda</i>	1 942 daa	07.12.2001
<i>Bjøreggene naturreservat</i>	298 daa	22.12.1989
<i>Kvernlia naturreservat</i>	6 941 daa	05.09.2005
<i>Lille Korssjøen naturreservat</i>	7 254 daa	04.12.1992
<i>Storflotjønna naturreservat, Dalsbygda</i>	1 923 daa	07.12.2001
<i>Tufsingdalseskeren naturreservat</i>	746 daa	22.12.1989
<i>Tufsingdeltaet naturreservat</i>	8 946 daa	18.12.1981
<i>Galådalen naturreservat</i>	(I Os) 160 dekar	07.12.2001

307 413 dekar av arealet i Os er underlagt vern i en eller annen form. Totalt areal i Os er 1 040 480 dekar. Vernet utgjør 29,6 % av arealet.

5.10.2 Utvalgte kulturlandskap i jordbruket (UKL)

Vangrøftdalen og Kjurrudalen ble med som et utvalgt kulturlandskap i 2009. Det omfatter seterområdene innenfor Dalsbygda (Vangrøftdalen og Kjurrudalen, samt Sætersjøen og Nørdervollia). I disse områdene er det fortsatt aktiv seterdrift og mye dyr på utmarksbeite. Seterområdene strekker seg over et areal på 165 km². UKL-satsingen skal bidra til å sikre verdier knyttet til landskap, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer. For å ivareta verdiene i dette seterlandskapet er det avgjørende å opprettholde et aktivt og variert seterbruk med et sterkt innslag av husdyr på utmarksbeite.

Årlig får Os kommune en pott på ca. en million kroner til UKL-tiltak i området. Det er utarbeidet egen områdeplan/forvaltningsplan; «*Områdeplan for det utvalgte kulturlandskapet Vangrøftdalen og Kjurrudalen*» Tiltaksplanen rulleres hvert fjerde år, og Os formannskap vedtok 03.04.25 ny tiltaksplan for 2025–2028.

Os kommune har forvaltningsansvaret for ordningen.

Tiltak det kan bevilges midler til er blant annet:

- Seterdrift med mjølkeproduksjon og kyr på utmarksbeite
- Skjøtsels- og kulturlandskapstiltak
- Restaurering av bygninger
- Andre tiltak (informasjon, skilting, arrangementer, kurs, næringsutvikling basert på verdiene i området m.m.)

5.10.3 Verdensarven Røros bergstad og Circumferensen

Bergstaden Røros ble første gang innskrevet på verdensarvlista i 1980, og omfattet gatene, gårdsbebyggelsen og malmplassområdet med slagghaugene. I 2010 ble området innskrevet på ny som Røros bergstad og Circumferensen; et område på ca. 5 000 km² i kommunene Holtålen, Røros, Os, Tolga og Engerdal. Fra 2010 omfatter verdensarven bergstaden med omlandet av gruve- og kulturlandskap, Femundshytten og vintertransportleden fra Røros til Tufsingdalen.

Verdensarven Røros bergstad og Circumferensen har nylig kommet med i tilskuddsordningen for tilskudd til tiltak i verdensarvområdene. Det er utarbeidet lokale retningslinjer for ordningen. Tufsingdalen langs Vinterleden og Narjordet (oppsluttende verdier til verdensarven) kan per i dag søke tilskudd gjennom ordningen. Formålet er å styrke landbruket i verdensarvområdene.

Mer informasjon finnes på kommunens hjemmesider under Landbruk - Utvalgte kulturlandskap og verdensarv.

5.11. Klima og bærekraft

All jordbruksproduksjonen starter med opptak av CO₂ – ikke utslipp. Bønder har denne kunnskapen, og kan med stolthet formidle at de er fotosynteseforvaltere. I klimadebatten er

det viktig å ta utgangspunkt i at det er fotosyntesen og karbonkretsløpet som er utgangspunktet for produksjonen.

Utslipp fra landbruket kan ikke elimineres, men reduseres. Hovedsakelig må dette tas på hvordan fulldyrkede arealer drives, herunder bedre utnyttelse av husdyrgjødsel, unngå tap av næring og lystgassdannelse fra jordsmonnet, samt hindre erosjon. Utmarksbeite er en gratis og fornybar fôrressurs, som ikke kan høstes eller foredles på annen måte enn gjennom drøvtyggere. Melk- og kjøttproduksjon på utmarksbeite er kanskje den mest bærekraftige delen av norsk landbruk, som også sikrer biologisk mangfold.

Albedo-effekten er et uttrykk for flaters evne til å reflektere sollys (varmen fra sola). Lyse overflater sender en stor del av solstrålene tilbake til atmosfæren (høy albedo), uten å gi oppvarmingseffekt. Mørke overflater absorberer strålene fra sola (lav albedo), og fører til høyere opptak av energi og dermed til oppvarming. Åpne landskap har høyere albedo enn skog. Når kulturlandskapet gror igjen med kratt og skog gir dette økt oppvarming, og endret klima. Se mer om gjengroing i kap. 5.5.

De tre av FN`s bærekraftsmål som er mest relevant for planen

https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/utviklingssamarbeid/sdg_oversikt/id2505654/

Mål 2: Utrydde sult

Ved å fremme bærekraftig og økologisk landbruk og redusere matsvinn kan norske bedrifter bidra til å utrydde sult, samtidig som profitten øker

Mål 12: Ansvarlig forbruk og produksjon

Hvordan din bedrift kan sikre bærekraftig forbruks- og produksjonsmønstre gjennom sirkulær økonomi.

Mål 15: Livet på land

Beskytte, gjenopprette og fremme bærekraftig bruk av økosystemer, sikre bærekraftig skogforvaltning, bekjempe økspresning, stanse og reversere landforringelse samt stanse tap av artsmangfold

Beiting i utmark bidrar til å **fremme et bærekraftig landbruk:**

- sikre tilgang til nok, trygg og sunn mat hele året.
- opprettholde økosystemene, som styrker evnen til tilpasning til klimaendringer.

Utmarksbeite har vært og vil fortsatt være en viktig fôrressurs, og gi grunnlag for å produsere mat i hele landet. Utmarksbeite er robust for ekstremvær, noe som viser seg å være særlig viktig i tørkeår som eksempelvis 2018.

Naturlig beiting i utmark bidrar til å **sikre bærekraftig og ansvarlig produksjon:**

- bærekraftig forvaltning og effektiv bruk av naturressurser
- redusere svinn i produksjons- og forsyningskjeden
- redusere utslipp av kjemikalier og avfall til luft, vann og jord

Utmarksfôret produseres og høstes naturlig, og uten innsatsfaktorer i form av gjødsel, maskiner og redskap og med naturlig gjødsling fra dyra.

Setring og beiting i utmark holder kulturlandskapet åpent, og tradisjoner i hevd noe som kan skape grunnlag for bærekraftig reiseliv og arbeidsplasser som fremmer lokal kultur og lokale produkter.

Beiting i utmark er viktig for å **opprettholde biologisk mangfold og økosystemer:**

- *bevare økosystemer i fjellområder, inkludert det biologiske mangfoldet der, slik at de skal bli bedre i stand til å bidra til en bærekraftig utvikling*
- *stanse tap av biologisk mangfold og bevare og utnytte biologisk mangfold og økosystemer på en bærekraftig måte.*

Vegetasjonen i utmarka er svært rik i store deler av kommunen. Det er registrert nærmere 400 ulike plantearter, i tillegg finner vi beitemarksoppper og insekter som er avhengige av at det går beitedyr i utmarka.

6. Tiltak

6.1. Etablering av beiteutvalg

Noen kommune har beiteutvalg som representerer beitenæringa, og som gir felles uttalelser til høringer i arealsaker, gjerdesaker, utbyggingsavtaler, rovdyrforvaltningen osv.

Det er underveis i prosessen med rullering av denne beitebruksplanen diskutert og vurdert om det er behov for beiteutvalg i Os kommune i dag. Konklusjonen har vært at det ikke er det. Dette begrunnes med at beitebrukere er godt representert i grunneierlagene, og at både grunneierlagene og beitelagene oftest er høringsparter allerede. Det har nok variert i hvilken grad beitelagene har deltatt i planarbeid, og beitelagene ønsker at kommunen etablerer rutiner sikrer at beitelagene blir fast høringspart der tiltak planlegges innen deres område.

6.2. Elektronisk overvåking

Utviklinga av elektronisk utstyr har ført til store framskritt på ulike områder i samfunnet. Dette gjelder også innen landbruk og beitebasert husdyrproduksjon, og beitebrukerne i Os kommune har i stor grad tatt i bruk den nye teknologien.

6.2.1 Elektroniske sporingsenheter

Av elektronisk utstyr er det to hovedprodukter. Den ene typen er mobil-/GPS-enheter som i en app viser dyrenes posisjon og aktivitet. De mest brukte produktene er Findmy (“Kviknebjølla”) og Telespor. Disse kan ikke styre dyrene, men så sant dyrene er innenfor områder med dekning har en kontinuerlig oversikt over hvor de befinner seg, om de er urolige og om de er unormalt rolige.

Sporingsenhetene er ikke så kostbare som digitale gjerder, og er hensiktsmessige for sau som kan streife over større områder gjennom hele sommeren. Sporing forenkler og effektiviserer tilsyn og sanking, men i ei næring som kaster relativt lite av seg er det for de fleste ikke økonomisk forsvarlig å ha sporing på alle dyr, men sporing på noen individer er til stor hjelp.

6.2.2 Digitale gjerder

Den andre typen elektronisk overvåking er digitale gjerder der dyrene har klaver rundt halsen som gir lydsignal og elektrisk støt når de passerer grensa som er digitalt satt for hvor dyrene er tillatt å gå. Både Nofence og Monil tilbyr løsninger for digitale gjerder. Med digitale gjerder har en oversikt over hvor dyra er, og en kan styre hvor dyra kan få gå. For å ha oversikt over posisjonen til dyrene er en avhengig av mobildekning, men gjerdefunksjonen er GPS-styrt og vil virke uavhengig av dekning.

Av dyrevelferdshensyn skal alle mordyr eller eldre/jevnaaldrende dyr i en flokk ha utstyr som har lik arealavgrensing. Dette at alle dyr i flokken skal ha klave, samt at løsninger for digitale gjerder er kostbare både i anskaffelse og bruk, gjør at disse løsningene samlet sett er dyre.

Generelt kan flokker med storfe virke skremmende på mange, og de kan i gitte situasjoner oppføre seg aggressivt, særlig mot hunder og når personer kommer mellom ku og kalv. Ved bruk av digitale gjerder kan dyreeier styre beitedyrene unna de mest trafikkerte områdene rundt stier, hyttefelt m.m. for å unngå konflikter, og det bør i tillegg til elektroniske klaver henges fysisk bjelle på enkeltdyr, slik at folk kan bli oppmerksomme på storfeflokkene før de kommer helt inn på dem.

Foreløpig er digitale gjerder for kostbare til at de er tatt særlig i bruk til sau, men de kan være hensiktsmessige ved oppstart av nye besetninger, eller ved flytting av besetninger til nye områder. En kan tenke seg at sau flyttet fra rovdyrutsatte områder kan utstyres med digitale gjerder framfor at det blir etablert store, gammeldagse, fysiske innretninger i beiteområder der det er lite av slik fra før.

Det er verdt å merke seg at digitale gjerder ikke vil erstatte behov for fysiske gjerder, og selv om en dyreeier anskaffer digitale gjerder må grunneiere i området fortsatt forholde seg til gjerdelov og gjerdeplikt.

6.2.3 Bruk av droner

Droner kan brukes til å overvåke store områder og holde oversikt over beitedyr. Dette kan redusere behovet for manuell inspeksjon og spare tid og ressurser. Droner kan effektivt søke etter kadavre, noe som kan være viktig for å forstå årsakene til tap av dyr og for å iverksette nødvendige tiltak. Droner kan raskt finne skadde eller skremte dyr, noe som kan forbedre dyrevelferden og redusere tap.

Droner kan overvåke rovdyrutsatte områder og spore rovdyr, noe som også kan bidra til å redusere tap av beitedyr. Man må være oppmerksom på at bruk av drone krever autorisasjon, og i enkelte områder spesiell tillatelse.

6.3. Utbyggingsavtaler

Regulering og utbyggingstiltak kan i større eller mindre grad redusere beiteressurser i utmarka. Dette både fordi bebyggelse legger beslag på beitemark, og fordi bebyggelse genererer ferdsel i områdene rundt bebyggelsen – der beitedyra oppholder seg og ferdes.

Ved utbygging i eller nær beiteområder kan det oppstå konflikter der beitende dyr går nær bebygde områder. Utbyggere kan inngå utbyggingsavtaler med beitenæringa for blant annet å finansiere opp kompensierende tiltak som forebygger konflikter som kan oppstå som et resultat av utbygginger. Utbyggingsavtaler kan også legge opp til å utvikle og fremme ønskelig infrastruktur i hytteområdene. Det kan ikke kreves en kompensasjonsordning, men kommunen kan anbefale utbygger å finne løsninger for å dempe ev konflikter.

6.4. Sperregjerder

Det er i dag flere eksisterende sperregjerder som er i drift og fungerer godt, men det finnes også rester etter gamle sperregjerder som står til nedfalls til fare for bufe og vilt. Det er uttrykt en generell skepsis til å gjerde mye i utmarka. Denne skepsisen kommer også fram i Forvaltningsplan for villreinen i Forollhogna. Det kan likevel være hensiktsmessig at det settes opp sperregjerder i enkelte områder. Dersom det er aktuelt å flytte fremmede besetninger til Os vil det være behov for å styre beitedyra ved faste eller digitale gjerder.

Sperregjerder og inngjerdinger over et visst omfang må omsøkes etter plan- og bygningsloven. Når det gjelder «Fosenrein» må det være en egen planprosess rundt gjerdebehov.

6.5. Rydding av beiteområder i utmark

Når en ser kartet over arealer i Os som potensielt vil gro igjen i kap. 5.5 er det opplagt at en ved lite beitedyr i utmarka ikke kan greie å holde gjengroinga i sjakk i hele kommunen. En kan rydde mindre beiteområder manuelt og/eller maskinelt, men det er kostbart og innsatsen må styres til de områdene der den vil ha størst effekt. Og i områder som ryddes må det settes inn beitedyr som med rett beitetrykk holder kulturlandskapet åpent over tid.

Rydding kan ha ulikt formål, men å øke beitekvaliteten i sentrale beiteområder, styre beitinga til f.eks. gamle slåtteenger, og rundt gamle setergrender og aktive setre kan være hensiktsmessig. Rydding må imidlertid baseres på de naturbetingete forholdene på stedet, og det er avgjørende at ryddingen skjer på riktig måte og at det utarbeides planer for å hindre uttørking av arealet og hindre forsumping. Det er også viktig at ryddetiltak avgrenses til ikke

for store felt, da en etter selve ryddetiltaket må påregne en del arbeid med å holde gjenvekst i sjakk.

Til rydding av gammelt kulturlandskap kan det i visse tilfeller gis SMIL-tilskudd, og i utvalgte kulturlandskap kan det gis UKL-tilskudd.

Ryddetiltak i verneområder må avklares med nasjonalparkforvaltningen, og utenfor disse områdene er det kommunen som er beslutningsmyndighet.

6.6. Tiltaksplan

Ut fra de problemstillinger som er reist i planens tekstdel, og ut fra innspill som kom inn i løpet av planarbeidet er det utarbeidet en tiltaksplan som det skal jobbes med kontinuerlig. Tiltaksdelen skal rulleres hvert 4. år, ev. oftere ved behov.

Tiltaksplanen er delt opp i 4 hovedtemaer som vil dreie seg om de viktigste tiltakene i nærmeste framtid. Planen legges som et separat dokument og vedlegg til tekstdelen.

7. Kilder

- [Forskrift om sikring av hund og båndtvang etter hundeloven, Os kommune, Hedmark fylke- 02.03.2017](#)
- [Forskrift om tilskudd til tiltak i beiteområder](#)
- [Forskrift om regionale miljøtilskudd i jordbruket, Innlandet](#)
- [Forskrift om tilskudd til tiltak i Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvområdene Vegaøyan, Vestnorsk fjordlandskap og Røros bergstad og Circumferensen.](#)
- [Forvaltningsplan for rovvilt og samfunn i region 5- Hedmark](#), desember 2022.
- Forvaltningsplan for verdensarven Røros Bergstad og cirkumferensen 2019 -2023.
- Grut, Helge og Rundfloen, Lars Ole. Eiendoms- og bruksrettsforhold i deler av Os kommune. Ås-NLH 1984.
- Nibio [Kilden - arealinformasjon \(nibio.no\)](#) - Beitebrukskart
- Kommunedelplan for klima og energi for Folldal, Alvdal, Rendalen, Tynset, Tolga og Os kommune, 2023-2030. [Os kommunes hjemmeside](#).
- [Landbruksdirektoratet](#). Statistikk for produksjonstilskudd.
- NIJOS-rapport 7/2005. Vegetasjon og beite kring Håmmålsfjellet.
- NILF-rapport 2012-2. Verdiskapning i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Hedmark.
- Norsk institutt for naturforskning, NINA. [Kvalitetsnorm for villrein](#)
- NINA rapport nr. 1946. Satellittkartlegging av vinterbeiteområder i Fæmund sijte, Sålekinna-Håmmålsfjellet og Korssjøen-Feragen-vest, 2021.
- Os, Ingulf. Sattåhaugen setermeieri.
- Os kommune, Strategisk næringsplan 2021 -2020. [Os kommunes hjemmeside](#).
- [Riksantikvaren.no](#) – Kulturminnebilder. Refotografering i Utvalgte kulturlandskap
- [Regional plan for Forollhogna villreinområde 2013 -2025](#)
- [Regjeringen.no](#) - FN's bærekraftsmål,
- Skog og landskap 02/2015. Vegetasjon og beite i Nørdalen.
- Skog og landskap 11/2008. Vegetasjon og beite i Vangrøftdalen, Kjurrudalen og kringliggende fjellområde
- Skog og landskap 19/2012. Vegetasjon og beite kring Dalsbygda og Os.
- Spangen, Amund. Seterliv og byggeskikk. Bruk, vern og vedlikehold av setrer i Os i N-Ø 2009.
- Tofastrud, Morten. Universitetet i Innlandet - Blæstad. Personlig meddelelse.
- Tolga Storskifte. Den endelig ordning for Os herred, fra 4.april 1951.

- [Verneforskrift for Forollhogna nasjonalpark](#)
- [Verneforskrift for Vangrøftdalen-Kjurrudalen landskapsvernområde](#)

Vedlegg

1. Tiltaksplan til beitebruksplan for Os kommune, 2025 -2028
2. Forslag til mal for beredskapsplaner og eksempel på tiltak
3. Oversikt over matrilleførte fjellsameier i Dalsbygda
4. Vegetasjonskart

Vedlegg 1. Tiltaksplan til beitebruksplan for Os kommune, 2025 – 2028

Tiltaksdelen skal rulleres hvert 4. år, ev. oftere ved behov. Tiltaksplanen er delt opp i 4 hovedtemaer som vil dreie seg om de viktigste tiltakene i nærmeste framtid.

1. Informasjon

Formål	Informere for å redusere fare for konflikter	Ansvar	Frist
Tiltak	1. Utarbeide og oppdatere informasjon, skilt mm. • Kontaktpersoner ved obs. av sjuke/skadde dyr – særlig i områder med mye ferdsel. • Båndtvangsbestemmelser (1.april-15.oktober), samt info om dyr på beite langs bilveier.	Beitelag, grunneier	Årlig
	2. Sjekke ut muligheten for SMS-info om beite i forbindelse med passering av elektroniske bommer.	Beitelag/veilag	Løpende
	3. Involvere beitelagene i møter og høringer når det gjelder saker som angår deres beiteområde o.a. interesser	Kommune, grunneierlag	Løpende
	4. Veileder for hva som er aktuelle søknadspliktige tiltak for beitenæringa, i og utenfor verneområder, eks motorferdsel, skjøtsel, faste installasjoner mm.	Kommune	2026

2. Forebygge tap av beitedyr

Formål	Redusere faren for tap av dyr på beite.	Ansvarlig	Frist
Tiltak	1. Sikre raskt og effektivt uttak av skadegjørere.	Beitelag / skadefellings-lag	Løpende
	2. Videreføre interkommunalt skadefellingsamarbeid.	Kommunen	Løpende
	3. Jobbe med å ytterlig øke oppslutning av beitebrukere i beitelagene.	Beitelagene	Snarest
	4. Jobbe for større pott til «tilskudd til tiltak i beiteområder»	Beitelagene kommunen	Årlig
	5. Oppdatere beitelagenes beredskapsplaner før hver beitesesong (inkl. akutte hendelser med rovdyr, radioaktivitet m.m.).	Beitelagene	Årlig
	6. Kartlegge farlige gjerder og andre dyrefeller i det enkelte beiteområde.	Beitelag, kommune og grunneiere	Løpende
	7. Fjerne eller utbedre farlige gjerder og andre dyrefeller i det enkelte beiteområde.		

3. Beiteområdet

Formål	Tiltak for å øke beitekvalitet og gjøre beite mer tilgjengelig.	Ansvarlig	Frist
Tiltak	1. Årlig gjerdetilsyn på sperregjerder.	Beitelag	Løpende
	2. Rydding av gjengrodde beiteområder og dyrestier.	Grunneierlag	Løpende
	3. Vedlikehold av kultursti ved Sattåhaugen	Grunneierlag	Løpende
	4. Utarbeide en gjerdeveileder for Os kommune.	Kommunen	2026
	5. Utrede behov og lage flerårig plan for investeringer i beiteområdene (sperregjerder, sanketrøer o.l.)	Beitelagene	2026
	6. Sette opp mobilmast i Vangrøftdalen for bedre utnyttelse av elektronisk sporing/utstyr.	Kommunen	Pågår

4. Avklaringer

Formål	Øke kunnskapsgrunnlaget for bedre beslutninger og minske konflikter.	Ansvar	Frist
Tiltak	1. Utarbeide et kart for beitelagene, som viser skilleanlegg, sperregjerder, saltsteinsautomater og annen viktig infrastruktur i beiteområdene.	Beitelagene, kommunen	2026
	2. Anmode utbyggere om utarbeidelse av utbyggingsavtaler med beitenæringa, for finansiering av avbøtende tiltak.	Kommunen Beitelag	Løpende

Vedlegg 2. Forslag til mal for beredskapsplaner og eksempel på tiltak

Beredskapsplanen er en del av beitebruksplanen for Os kommune. Beitelagene har også sine egne beredskapsplaner. Denne beredskapsplanen er ment å være utfyllende til disse. Dette inngår som en del av gårdens KSL-dokumentasjonen. Det er mye som handler om risikovurdering i dagens landbruksdrift og beredskapsplaner er ment å være en del av denne vurderingen.

Hovedmål med beredskapsplan;

1. Forebygge tap og skade på husdyr på utmarksbeite.
2. Fange opp akutte forhold i beiteområdene.
3. Gjennomføring av tiltak.

Forebyggende tiltak

Tiltak for å fange opp syke og skadde dyr på utmarksbeite. Kartlegge og eliminere skade-/farepotensialet.

Tilsyn

Dyreeier har ansvar for at dyr som holdes på utmarksbeite har tilsyn minst en gang pr. uke i områder uten særlig risiko. Alt tilsyn som utføres dokumenteres gjennom loggbøker/tilsynsskjemaer/GPS. Det kan utarbeides merkeoversikt for å lette identifisering av eiere av dyr. Bruk av slips gjør det lettere å oppdage tap av lam. Norsk sau og geit (NSG) har utarbeidet anbefalinger på fargekode på slips. Tilsyn er viktig for å fange opp akutte situasjoner. Tidsfaktoren kan ofte være avgjørende, tilsyn i perioder med rovdyrangrep eller i utsatte områder bør gjennomføres tidlig på morgenen. Det kan gi muligheter for felling samme dag som skade oppdages.

Informasjon

Beitelagene setter opp plakater med informasjon om beitebruken og båndtvangsbestemmelser. Lagenes kontaktpersoner føres opp med tlf nr. Plakatene oppdateres før hver beitesesong. Det bør også innhentes opplysninger om kontaktpersoner i beiteområder i nabokommunene.

Til internt bruk i beitelaget kan det opprettes både lukket og åpen Facebook-gruppe eller tilsvarende (beiteapp) for raskere deling av informasjon. Både internt og der andre kan legge til observasjoner m.m.

Kartlegge problemområder

Områder med skadepotensiale kartlegges, for å unngå problemer. Det kan være gamle gjerder, gamle skilleanlegg, myrområder, blauthøl, giftige planter, anleggsområder eller fare for påkjørsler. Slike områder gis ekstra oppmerksomhet ved tilsyn.

Akutte forhold – rovdyr

De fleste akutte situasjoner oppstår på grunn av rovdyr. Andre akutte situasjoner kan være sykdomsutbrudd (CWD kan være en slik), flom (behov for evakuering fra fjøs eller areal) eller forurensning (eks. radioaktivt nedfall).

Os kommune har hvert år rovdyrangrep, hovedsakelig av jerv, men også bjørn, gaupe, og ørn er til stede og sporadisk ulv.

Forebyggende skadefelling

Ved dokumentasjon av potensielle skadegjørere kan det i forkant av beitesesongen gis fellingstillatelse. Det kreves da god dokumentasjon gjennom spor/sporing av SNO eller av skadefellingslaget ved hjelp av viltkameraer.

Viltkameraprojektet videreføres med tanke på skadefellingstillatelser fra 01.04 og fram til beiteslipp. Forebyggende skadefelling er langt mer effektivt enn etter beiteslipp og sparer kostnader med ekstraordinært tilsyn.

Rutiner ved funn av kadaver

Ved funn av kadaver som man mistenker er tatt av rovdyr:

- Dyreeier melder fra til beitelagsleder og rovviltkontakt (SNO), for dokumentasjon.
- Beitelagsleder melder fra til kommunen (skadefellingsleder), slik at det kommunale jaktlaget kan gjøre seg klare
- Når SNO har dokumentert rovdyrskade søker beitelaget om fellingstillatelse
- Søknadene avgjøres av fylkesmannen, som sendes til beitelagsleder og skadefellingsleder.
- Leder av skadefellingslaget avgjør videre søk og jakt, sammen med beitelaget.

Ved fellingstillatelse varsler fylkesmannen kommunen (skadefellingslaget), som varsler beitelagene. Skadefellingsleder varsler også medlemmene i beitelagene. Det er viktig at søk etter kadaver ikke ødelegger for jakta.

Ekstraordinært tilsyn

Ved rovdyrskader eller observasjoner settes det i gang ekstra tilsyn for om mulig å avverge ytterligere skader og dokumentere oppståtte skader. Beitelagene organiserer slikt tilsyn. Alle døde eller skadde dyr meldes til SNO. Søknad om midler til Forebyggende og konfliktdempende tiltak (FKT) utarbeides av beitelag (sammen med kommunen).

Skadefelling

Søknader om skadefelling går hovedsakelig direkte mellom beitelag og fylkesmannen.

Utenom kontortid og i helger tas det kontakt med fylkesmannen via rovvilttelefon.

Skadefellingssøknaden skal inneholde;

- Antall skadetilfeller, som er meldt SNO
- Beskrivelse av tapssituasjonen – om mulig en oversikt over savnede dyr, morløse lam.

- Antall dyr sluppet i det aktuelle området
- Hvilke forebyggende tiltak som er gjort eller vurdert i den aktuelle skadesituasjonen.
- Om beitelaget har mottatt statlige midler til forebyggende tiltak og hvilke tiltak.

Det er viktig at beitelagsleder har status før søknad sendes, for å sikre rask behandling. Hvis det allerede er gitt fellingstillatelse er det viktig at informasjon om nye skader gis direkte til jaktlaget. Jakt utføres av det kommunale skadefellingslaget, som har godtgjøring fra kommunen. Ved fellingstillatelser på tvers av kommune- eller fylkesgrenser må det samarbeides på tvers av grensene.

Det er viktig å skille mellom skadefellingsforsøk og ekstraordinært tilsyn. Skadefellingslaget skal normalt ikke drive tilsyn, men kan i enkelte tilfeller leies inn for vakthold.

Beredskapsarealer

I akutte og vedvarende situasjoner kan det bli behov for å plassere dyr på beredskapsarealer, ved tidlig sankning eller utsatt beiteslipp, etter vedtak fra overordna myndighet. Ved utsatt slipp eller tidlig sankning kompenseres dette med FKT-midler via SF. Dette avklares med SF på forhånd.

For beitedyr i Os kommune er det ikke etablert eller organisert beredskapsarealer. Det innebærer at i akutte situasjoner må den enkelte besetning i størst mulig grad tas hånd om på gårdens egne arealer. Deretter må man finne gode løsninger for beite og vinterfôr.

Eksempel på tiltak

ÅRLIGE TILTAK	TIDSFRIST	ANSVAR
Planlagt slippsted og antall dyr	31.januar	Dyreeier/Beitelag
Tiltaksplan *	1.april	Beitelag
Varslingslister	20.mai	Beitelag
Informasjon om rovvilt	20.mai	Kommunen / fellingslag
Bruk av viltkamera for rovdyrregistrering	Før snøen går	Beitelag / fellingslag
Kontroll av gjerder og installasjoner	Før beiteslipp og løpende	Beitelag
Tilsynsliste/tilsynsordning *	Før beiteslipp	Beitelag
Oversikt over merking / slips	Før beiteslipp	Dyreeier/Beitelag
Oppdatering/fornyning av infoplakater	Før beiteslipp	Beitelag
Helsetilstand hos dyr	Før beiteslipp	Dyreeier/Beitelag
SMS-varslings om rovvilt til beitelagene	Fortløpende	Kommunen / fellingslag
Varsling til medlemmer	Fortløpende	Beitelag / fellingslag

* Kopi sendes landbrukskontoret.

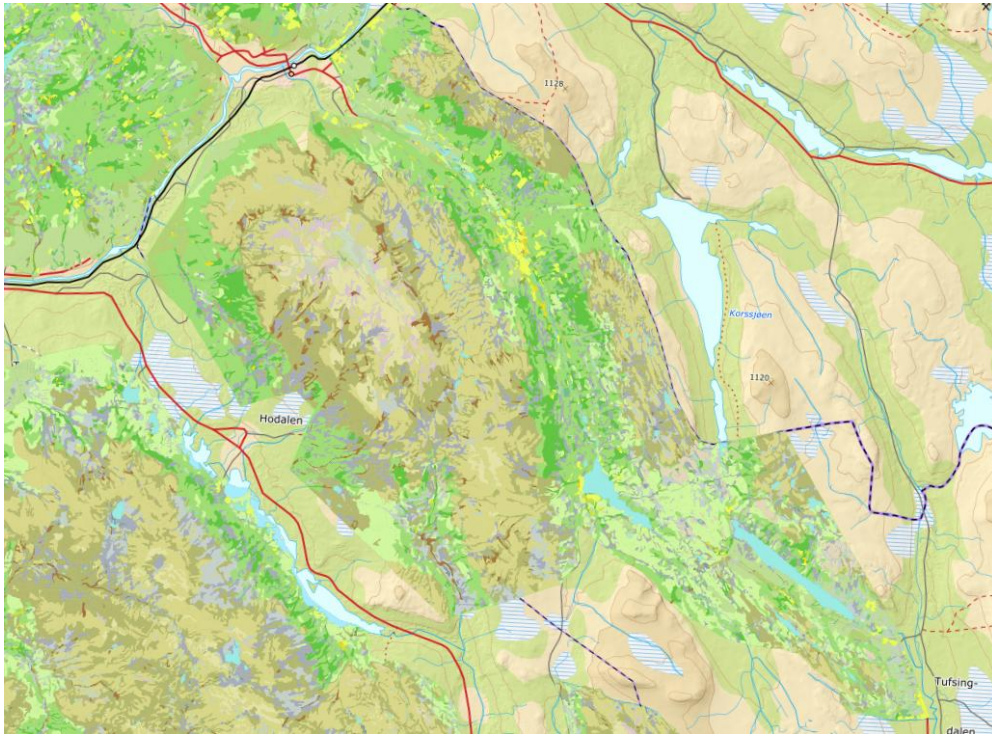
FOREBYGGENDE TILTAK	ANSVAR
Utvidet tilsyn	Beitelag
Merking / slipsbruk	Beitelag
Inngjerding av anlegg/utbyggingsområder	Utbygger
Elektronisk overvåking - radiobjeller	Dyreeier/beitelag
Viltkameraovervåking	Beitelag / Fellingslag

AKUTTE TILTAK	ANSVAR
Forsinket beiteslipp	Beitelag/Landbrukskontoret/SF
Tidlig nedsanking	Beitelag/Landbrukskontoret/SF
Ekstraordinært tilsyn	Beitelag
Søknad om skadefelling	Beitelag/fellingslag

Vedlegg 3. Oversikt over matrikkelførte fjellsameier i Dalsbygda

180/1	Berg Fjellsameie	11907 dekar
180/2	Rabblien-Storvollien Fjellsameie	37035 dekar
180/3	Såttåhaugen Fjellsameie	41141 dekar
180/4	K-F-M Fjellsameie	47953 dekar
180/5	Åslien-Storbekkdalen Fjellsameie	19431 dekar
180/6	Åslifjellet Fjellsameie	*)
180/7	Kjurrudalen Fjellsameie	23355 dekar
180/8	Sætersjøen Fjellsameie	3222 dekar
180/9	Dalsbygda Fjellsameie, Sætersjøen	4703 dekar
<i>*) De nye fjellsameiene har fått matrikkelnummer 180/1 - 180/9. Åslifjellet fjellsameie (180/6) ble imidlertid delt mellom fjellsameiene Kløftåsen, Falken og Mastukåsa, Åslien - Storbekkdalen og Kjurrudalen.</i>		

Vedlegg 4. Vegetasjonskart

Kart som viser områder som er vegetasjonskartlagt.

Det er også laget kart som viser beitekvalitet for både sau og storfe, for de samme områdene

Kartene finnes i NIBIO sin database – [kilden](#)

Persvollen 1920, Jon Meli og Oskar Puschmann 2012